प्रवेश सं० १६२६९

विषय: पुराणेतिहासम्

क्रम सं० ——————

नाम एकादशीमाहात्म्यम्

ग्रन्थकार ——————

पत्र सं० १-२२, २२-६३,

अक्षर सं० (पंक्तौ) ३८

पंक्ति सं० (पृष्ठे) ९

श्लोक सं० ——————

आकार: ८.६" × ४.४"

लिपि: दे. ना.

आधार: कागज.

वि० विवरणम् सम्पूर्णम्

14446

नं. १८८२

पी० एस० यू० पा०—७७ एस० सी० ई०—१६५१—५०,०००

Indira Gandhi Nation
Centre for the A

ॐनमश्चंडिकायै अर्जुनउवाच एकभक्तंतयच्चनक्तंचैवविशेषतः सर्वंकथयदेवेश
अक्लेतपिजनार्दन १ श्रीभगवानुवाच हेमंतेसेवसंप्राप्तेमासिमार्गशिरस्तुतक्लस्मपक्षेत
थापार्थ ३ पौष्येकादशीशुभा २ विधिनायेनकर्तव्यंतच्छणुष्वमहामते दशम्यांचैकभ
क्तस्तुविप्रान्वेदव्रती ३ तस्मिन्प्रभातसमयेयमंकृत्वातुपूर्वतः मध्यान्हेचतथा
राजन्स्तुविस्नानंसमाचरेत ४ ग्रहेचैवाधमंस्नानंवापीस्नानंतु[redacted]ध्यमं उत्तमंपुष्क
रेस्नानंनद्यांचैवोत्तमोत्तमं ५ तस्मात्वंपांडवश्रेष्ठनद्यांस्नानंसमाचर क्रोधंलोभंप
रित्यज्यमिथ्यावादंतथैवच ६ येधर्मनिंदांकुर्वंति[redacted]षांसंगंविवर्जयेत योषित्क्री
डाप्रचारांश्चतथैवाधर्मसंमतां ७ कांस्यंमांसंमसूरान्नंवराकंकोद्रवंतथा शाकंम
धुपरान्नंचपुनर्भोजनमैथुने ८ दशम्यांवर्जयेत् [redacted]

[redacted]र ९ व्रतसंपूर्णतार्थायसंतोषायजगत्पतेः कामंक्रोधंतथालोभंमा
यांगर्वंचमैथुनं १० स्नतोयंदिवानिद्रांताम्बूलंदंतधावनं स्त्रीणांहास्यंचसंभाषमादर्शंशयि
कातथा ११ एकादश्यांमहाबाहोयानितुवर्जयेत तैलंचमधुमांसंभ्रातृश्चभोजनं १२
दिवा[redacted]द्रांपुनर्भुक्तंमैथुनंदंतधावनं विप्रभोजननिंदांचलोभंचैवधनंजय १३ यथो
क्तफलप्राप्त्यर्थंद्वादश्यांद्वादशीत्यजेत वर्जयेत्रिदिनंपार्थमिथ्यावादंतमैथुनं १४ धर्मवा
क्यविनोदेनत्रिदिनंगमयेत्सुधीः केशवंपूजयित्वाचएकादश्यांविधानतः १५ यथोक्तवि
धिनाराजन्स्नानमर्घासनादिना गंधंमाल्यंसनैवेद्यंधूपदीपंतुदापयेत १६ रात्रौजाग
रणंकृत्वाहरेरिमां विप्रायदक्षिणांद[redacted]प्रणिपत्यसमापयेत १७ एवंयःकुरुतेपार्थव्रत
तस्याधिपफलं वारणास्यांचवसतियत्फलंवर्षसहस्रकं १८ एकादश्युपवासस्यकर्तानाहि

तिषोडशीं प्रभासक्षेत्रे यद्दानं ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः एकादश्युपवासस्य कलां नार्हं० संक्रांतौ
यानि दानानि फलरूपाणि पार्थिव २० एकादश्युपवासस्य० जातिस्मरस्तु राणां भोजने
यत्फलं भवेत् २१ एकादश्युपवासस्य० केदारमुदकं पीत्वा पुनर्जन्म न विद्यते २२ एका-
दशी तथा पार्थ गर्भवासक्षयंकरी व्रतं चास्य समं पार्थ न भूतं न भविष्यति २३ तस्माज्ज
न्मफलार्थी हि व्रतमेतत्समाचरेत् गोसहस्रप्रदानेन वेदविद्भ्यश्च यत्फलं २४ एकाद
ज श्युपवासस्य फलं दशगुणं स्मृतं भोजयेद्ब्राह्मणान्नित्यं पूजयेच्च विधानतः २५ तस्मा
द्दशगुणं प्रोक्तं ब्रह्मचारी धनंजय ब्रह्मचारी सहस्रेभ्यो वानप्रस्थस्ततोधिकः २६ वानप्र
स्थसहस्रेभ्यो यतीश्चैकोततोधिकः यतीसहस्रमेकं च भूमिदानं समं स्मृतं २७ भूमेर्द राम
शगुणो चान्नं यो दद्याति बुभुक्षिते अन्नात्परतरं दानं न भूतं न भविष्यति २८ तृप्तिं यांति २

को नि

च कौंतेय स्वर्गस्थाः पितृदेवताः अन्नदानात्परं दानं गोमेधश्चापि पांडव २९ गोमेधाद्दश
गुणं पुण्यं अश्वमेधे महाक्रतौ अश्वमेधशताधिक्यं केदारं चैव पांडव ३० केदारमुदकं पी
त्वा मंत्रपूतं धनंजय यस्य देहे त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ३१ तस्मात्तुल्यो भवेत्पार्थ एका
दश्युपवासतः एतत्पुण्यं भवेत्तस्य संसारेपि च दुर्लभं ३२ यः करोति निराहारमेकादश्यां प्र
यत्नतः तदर्धं पुण्यमाप्नोति दुग्धाहारी दृढव्रतः ३३ नक्तभोजी तदर्धं हि तदर्धं एकभक्तकृत्
पूर्वजन्मकृतं येषां महापुण्यं धनंजय ३४ तेषां पुण्यधनं बुद्धिरेकादश्या व्रतं प्रति ए
कादश्युपवासस्य पुण्यसंख्या न विद्यते ३५ तस्माच्च पांडवश्रेष्ठ व्रतमेतत्समाचर तवा
त्र कथितं पार्थ यज्ञोप्यं हिमदेवमे ३६ यो न कुर्याद्व्रतं चैतत् दुसहासमिगघते अर्जुन उ
वाच उत्पन्ना सा कथं पुण्या कथं पुण्याधिका हि सा कथं देवपवित्रा सा कथयस्व

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

जनार्द्दन श्रीभगवानुवाच पुरा मत्स्ययुगे राजन्मुरो नामेति दानवः ३८ महाघोरो महा
रौद्रो देवानामंतकोपमः देवतानिर्जितास्तेनसंग्रामेवासवीकृतः ३९ स्वर्गश्चैराकृता
देवाविचरंतिमहीतले नगरीतुकृताचान्यालोकपालैस्तथासह ४० आदित्यादि
ग्रहाःसर्वेवायुरग्निःस्वयंबभो पद्मजेनकृतंसर्वंदैत्यादेवैःसवासवैः ४१ जदाःसं
स्थितंमघवागतोयत्रमहेश्वरः इंद्रेणाकथितंसर्वंमद्दैत्यग्रधनंजय ४२ स्वर्गाद्दे
वाःपरिभ्रष्टाभ्रमंतिचमहीतले मर्त्येषुसंस्थितादेवानशोभंतेमहेश्वर ४३ उपा
यंब्रूहिमेनाथअमराणांचकागतिः ईश्वरउवाच गच्छाध्वंशरणंयत्रास्तेगरुड
ध्वजः ४४ जगत्त्राताजगन्नाथःपरित्राणपरायणः शिवस्यवचनंश्रुत्वामघवात्रि राम
दशैःसह ४५ गतस्तत्रैवयत्रास्तेलक्ष्मीसहजनार्द्दनःश्वेतद्वीपजगन्नाथंप्रसुप्तं ३

श्रीधरंतदा ४६ जलमध्येगतंदृष्ट्वावंदेचजगत्पतिं देवाऊचुः नमस्तेदेवदेवेशमहासु
रविमर्द्दन ४७ दैत्यारेपुंडरीकाक्षत्राहिनोमधुसूदन सुराःसर्वेजगन्नाथभयभीताः
समागताः ४८ शरण्यंत्वांप्रपन्नाःस्मदेवेशमसुरार्दिताः मुरुणानिर्जितास्तातस्त्रस्त
रणाजिमार्षिणा ४९ त्राहित्राहीतिदेवेशसुरेशंशरणागतं त्वंमातासर्वलोकानांत्वमे
वजगतःपिता ५० त्वमुत्पत्तिःस्थितिस्त्वंवैत्वंचसंहारकारकः ॐकारस्त्वमकारश्चम
वैस्त्वंगरुडध्वजः ५१ त्वंशिवश्चपरंब्रह्मत्वंविष्णुर्भानुचंद्रमाः त्वमग्निरापःपृथ्वी
वायुराकाशमेवच ५२ आर्तानामार्तिहरस्त्वंत्रैलोक्येसचराचरे स्थावरंजंगमंचैव
त्वयिसर्वंप्रतिष्ठितं ५३ रक्षांस्तुवंतस्तेदेवाभयभीताःसमागताः मुरुणानिर्जितास्त
वैस्वर्गाद्भ्रष्टाःसुरद्विषा। ५४ त्राहित्राहित्रिलोकेशशरणागतवत्सल देवतानांवचः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रुत्वा भगवान्स्वयमब्रवीत् ५५ श्रीभगवानुवाच कीदृशो दानवो इंद्र कस्य वंशे समु
द्भवः कस्थानं किं बलं तस्य ब्रूहि सर्वं पुरंदर ५६ इंद्र उवाच पूर्वमेव महाबाहो ब्रह्मवं
शे समुद्भवः तालजंघेति नाम्ना वै ब्रह्मसूनोर्मो महासुरः ५७ महातपा लब्धवरो ब्रह्मणो
वमहात्मना देवता निर्जितास्तेन स्वर्गोच्चैव निराकृताः ५८ अन्यश्चैंद्रकृतं तेन तथान्य
स्तु हुताशनः रविश्चंद्रमसौ वान्मौ ग्रहनक्षत्रसंयुतौ ५९ लोकाश्चाक्रमितास्तेन सर्वेस
र्जनार्दन इंद्रस्य वचनं श्रुत्वा प्रोवाच भगवान्हरिः ६० श्रीभगवानुवाच हमतामसुरं शी
घ्रं देवासुरभयंकरं त्रिदशैः सहितो वेगात्कृतस्थं द्रावतीं पुरीं ६१ दृष्ट्वा देवान्समाया
तान्क्रोधयुक्तो महासुरः संख्ये अतिबलैर्युक्तो दिव्यप्रहरणायुधः ६२ ततो युद्धम राम
भूत्सर्वदेवानां दानवैः सह हन्यमानाश्च ते देवा असुरैश्च बलान्वितैः ६३ संत्यज्य ४

माकापिभागनाः

युद्धं ते देवा गताश्चैव दिशो दश हरिणा वीक्ष्य [redacted]ः सर्वैर्दिवौकसःस्थ चक्रं संस्म
त्य भगवान्क्रोधसंरक्तलोचनः युयुधे सुरेणा सार्धं हरिर्गरुडवाहनः ६५ गद
याभिहतः सो वै न चकंप महासुरः उवाच चैनं दुष्टात्मा हरिं कमललोचनं ६६ निरीक्ष
मे बलं श्रेष्ठ देवनाथ सुरेश्वर इत्युक्त्वा ताडयामास दानवेंद्रस्तदा हरिं ६७ सुरघा
श्र तैश्च शस्त्रौघैरनेकैरसुरेश्वरः निवारितास्ते हरिणा लीलयैव धनंजय ६८ ततो पु
नश्च देवेशो बाहुयुद्धं चकार वै बाहुयुद्धं कृतं तेन वर्षाणां च सहस्रकं ६९ हाहेतिक
श्री रुणा क्रोधात्कृता मुनिवैरस्तदा भगवांस्त्रासितस्तेन त्यक्त्वा युद्धं पलायितः ७० देवस्त
पश्चिमं लग्ना गता वदर्हरिकाश्रमं गुहा सिंहावती नाम तत्र गुप्तो जनार्दनः ७१ यावन्न
दादशायामाश्चैकदा राधनंजय तत्र गुप्तोथ देवेशो भयभीतो जनार्दनः ७२ पश्चिलग्न

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रविष्टोसौदानवोमहतींगुहां प्रसुप्तंचहरिंदृष्ट्वापुनःसोवैविचिंतयत् ७३ अहोबत
मयादृष्टोप्रविष्टोवैहरिर्गुहां इदानींघातयिष्यहमसुराणांक्षयंकरं ७४ एतस्मिंस
न्देहात्मुनिःसूतेकाहिकन्यका रूपान्वितासुसौभाग्यादिव्यप्रहरणायुधा ७५
विष्णोस्तेजस्समुद्भूतामहाबलपराक्रमा महाबलामहारौद्रादानवानांभयंकरी ७६
कन्यामायुयुधेतत्रकोपाद्रक्तविलोचना तयाहतामहारौद्रादानवाश्चसहस्रशः ७७
युवतीसातिक्रुद्धावैज्वालाभ्रांचावलोकयत् तस्यावलोकनेनैवभस्मीभूतश्चदान
वः ७८ निहतंदानवंदृष्ट्वाचदेवोविष्णुःप्रबोधितः उवाचविस्मयेनैवकेनायंनिहतोसुरः
७९ नदेवेनैवगंधर्वैर्यक्षैर्वाराक्षसैस्तथा एतेरप्यजितोदैत्योहतःकेनातिमर्षिणा राम
८० महासुरोमहावीर्योदेवानांभयकारकः ददाम्यहंवरंतस्मैयेनायंनिहतोसुरः ५
ते

इतिवाक्यंहरेःश्रुत्वावागुवाचाशरीरिणी मयायंनिहतोदुष्टोदेवासुरभयंकरः ८२ जि
तायेनसुराःसर्वेस्वर्गाच्चैवनिराकृताः सोसुरोत्रसमायातस्त्वद्वधार्थंजनार्दन ८३
त्वच्छरीरात्समुत्पन्नानिहतोदानवोमया तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाविष्णुर्वचनमब्रवीत्
८४ उपकारःकृतोदेवियद्धतोयंमहासुरः प्रसन्नोहंहिकल्याणिवरंब्रूहिददा
मिते ८५ देव्युवाच यदितुष्टोसिमेदेवएकोनिष्ठांगतोघरं ममनामयत्स्थाने धा
स्थितिंचैवजनार्दन ८६ श्रीभगवानुवाच मल्लोकेवसनित्यंहिममत्वंसर्वदैवप्रिया
पुनरप्यहंब्रूहितिथिर्ह्येकादशीभव ८७ एकादश्युवाच अहंत्वेकादशीविष्णो
त्वय्येवास्तुमतिर्मम सर्वेषांफलदाचैवदेवशत्रुविनाशिनी ८८ श्रीभगवानुवाच
नवतुष्टोस्म्यहंदेविवेत्सितंतेददाम्यहं निहतोदानवोघोरःसंतुष्टाःसर्वदेवताः ८९

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रमयंत्रिषुलोकेषुत्वयात्वमनिंदिते अतस्त्वंचवरारोहसर्वेभ्योप्यधिकायतः ९० पुनर्ब्रूहिवरंभद्रेयत्त्वचेतमनसीप्सितं अनदेहंददाम्यघतेवमत्याहितोषि: ९१ ए
कादश्युवाच अहंतेवप्रियानाथअस्यानोमादृशीभवेत सर्वातिथिप्रधानाचसर्वसि
द्धिप्रदायिनी ९२ सर्वपापनिहंत्रीचआयुर्बलविवर्द्धिनी उपोष्यंतियेमर्त्यानारीवा
श्रद्धयान्विता ९३ सर्वकामप्रदातेषांभवेयंमाधवध्रुवं तवपूजांकरिष्यंतिअस्यांये हि
व्रतसंयुता: ९४ ~~पूजां करिष्यं[illegible]~~ता: तस्यपितृप्रदोषत्वंम
वनात्रविचारवान ९५ गंधैर्माल्यै:सनैवेद्यै:पुष्पैर्धूपै:समन्विते:श्राद्धाकर्यामच्च
रितांस्ताचायायदत्तिरा ९६ स्वर्गोचाप्यथवारोप्यंवा[illegible]तांसिचपयस्विनीं एका राम
दशीव्रतंकृत्वाकथांश्रुत्वाविधानतः ९७ दद्याद्यो विष्णुमुद्दिश्यतस्यकोटिगुणंभ ६

तिथ:।

वेत उपवासेनयत्पुण्यंतस्मार्द्धंपयसोशने ९८ यथमोर्द्धंभवेत्नक्तेनक्तार्द्धंचैकभोजने कु
रुक्षेत्रेरवेग्रहणेस्वर्णभारं[illegible]दद्यात् ९९ तत्तुल्यंहिभवत्येवमायमात्रंहरेर्दिने हरिवा
सरसंप्राप्तेगोदानंप्रकरोतियः १०० सतारयतिपितृंश्चदशपूर्वान्दशापरान एकादशी
दिनेप्रादावस्त्रदानंकरोतियः १ तंतुसंख्यानिवस्त्रस्यवसराणिदिवंवसेत एकादश्यां
हरेःप्रीत्याब्राह्मणान्भोजयेद्गृहे २ तस्यपुण्यस्यसंख्यां[illegible]वक्तुंशक्तोनआत्मभूः हरि ने
वासरसंप्राप्तेयोदद्याद्दानमुत्तमं ३ तत्रो[redacted]ब्राह्मणोवेदपारगे जन्मप्र
भृतकंपापंतत्क्षणाचविनश्यति ४ उपवासंतुयःकुर्याद्रात्रौजागरणंहरेः अद्विज
वचनंदानंद्विजवाक्यफलंभवेत ५ दास्यामिवस्यवंलोकंकल्पकोटिशतानिच गर्भ
वासंनपश्यंतियेःकृतंमकृतंहिते ६ एतद्दत्तंहिमांदे[illegible]हिपादितुष्टासिमप्रभो ॥

स्वस्मपदाघश्रौ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रीभगवानुवाच यत्त्वंवदसिकल्याणितत्सर्वंचभविष्यति ७ धर्मार्थकाममोक्षाख्ये
नात्रकार्याविचारणा ममभक्तास्तयेलोकेममप्रीत्या[illegible]येनराः ८ तैस्तुसर्वात्मना
कार्यंव्रतानामुत्तमंव्रतं मासिमासिव्रतंभद्रेकृष्णाशुक्लाव्रतंपृथक् ९ अकृतेनव्रते
नाचैवमहापापीदुरात्मवान् श्रीकृष्णउवाच इतिदत्वावरंतस्मैभगवांल्लोकभा
वनः १० एकादशीव्रतंश्रेष्ठंव्रतानामधिकंव्रतं तस्माच्चसर्वदाकार्यंनियमेनस
मन्वितैः ११ अकृतेप्रत्यवायास्तिकृतेचैवमहाफलं महाव्रतमिदंपार्थसर्वदाकेश
वप्रियं १२ स्नानंदानंतपोहोमः कृतंकोटिगुणंभवेत् गंगास्नानंशतानिचप्रबो
धिन्यांव्रतंतथा १३ प्रबोधिनीशतंपुण्यंतदेकानिर्जलाव्रतं निर्जलायुतमेयंतु राम
तंपआमर्दक्याः समंतथा १४ आमर्दकीलक्षमेकंमोक्षायांतत्फलंस्मृतं गोमह ७

संक्रुयोरर्घाद्गंगायांविधिपूर्वकं १५ तद्दानात्कोटिगुणितंफलंचैकादशीकृते लक्षाद्वै
पुष्करेस्नानंगोदावर्यांचयत्फलं १६ तत्फलंसमवाप्नोतिशयनीबोधिनीकृते श्वपच
स्पर्शनेपापंअभक्षस्यचभक्षणे १७ सुवर्णहरणेचैवतथासर्वपरिग्रहे परस्त्रीगम
नेयच्चमातापित्रोश्चघातने १८ संबंधेवर्णजास्त्रीषुयच्चैविश्वासघातके परस्वह
रणेयच्चपरान्नस्यचभक्षणे १९ मित्रद्रोहेचयत्पापंपरवादेचयच्चहि तुलाकूटेमा
पकूटेयच्चाप्यन्नतस्माद्धिके २० परोपतापेयच्चैवमुक्तिश्चैकादशीव्रतात् एकादशी
समंकिंचित्पुण्यंलोकत्रयेनहि २१ कर्मणामनसावाचपापहानिरदुर्लभा सर्वपाप
हरीपुण्यासर्वसिद्धिप्रदाशुभा २२ पुत्रपौत्रप्रदाह्येषातिथिरेकादशीनृप एकादशी
व्रतस्यैकंपुण्यंदद्याच्चयः पितृन् २३ विकुण्ठलोकंचमासंचपितृणांभवतिध्रुवं तुलसी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कृष्णभक्तिकृष्णारकाणोपिवंदनं पच व्रतंचैकादशीगंगाएतंत्रैलोक्यदुर्लभं एतद्दृत्वाहृ
षीकेशस्तत्रैवांतरधीयत २५ एकादशीतिथिंपार्थसर्वपापप्रनाशिनी उपोष्यातुमहापु
ण्यासर्वदैवैस्तुवंदिता २६ दशमीभेदरहितायासासिद्धिप्रदामता शुद्धाप्येकादशीत्या
ज्यापरतोद्वादशीनचेत २७ अशुद्धापिहिशुद्धास्यापरतोद्वादशीयदि संपूर्णैकादशी
यत्रपुनरेवभवेत्तुसा २८ पूर्वीपवसेत्कामीनिः कामस्तुपरामिति एकादशीयदा
नष्टाद्वादशीसकलाभवेत २९ तदाशतगुणंपुण्यंत्रयोदश्यांतुपारणं पंचरात्राधिकं
यावद्दर्जयेदूर्ध्वगामिनी ३० यासाभद्राधुपोष्यावैभवेत्कोटिगुणंफलं षड्दशा
धयेत्राज्ञोयावत्स्यात्रतिपत्तिथिः ३१ पक्षवर्द्धिजयायेर्यं तदाभद्रामुपोषयेत उन्मी
लिनीविज्जुलिनीत्रिस्पृशापक्षवर्द्धिनी ३२ जयाचविजयाचैवजयंतीपापनाशिनी

एताः पुण्याः समाख्याता दशमीसंगवर्जिता ३३ द्वादशीवेधसहितांसैवोपोष्यामहाफला
एकादशीतुसंपूर्णाद्वादशीवृद्धिवर्जिता ३४ उपोष्यासामहापुण्याद्वादश्यांचैवपारणं
विष्णुभक्तिर्यथाराजन्सर्वशास्त्रेषुसंमता ३५ एकादशी[illegible]द्धिपरतोद्वादशीभवेत्
तदापूर्वदिनेस्मार्त्तैर्वैष्णवानोपरेवच ३६ एकादशीव्रतेह्येवंनात्रसंशय अर्जुन
भवाब्धौदुस्तरेघोरेविषयावर्तसंकुले ३७ संप्राप्यैकादशीनावंतस्यामारुह्यपुण्यवान
तृणाकाष्ठसमूहानियथादहतिपावकः ३८ तथैवेकादशीवह्निर्महापापानिद ह
ति एकादशीनयःकुर्यान्मोहादिंद्रियलोलुपात ३९ पातकीब्रह्महासोत्रसंसमं
धनंजय ४० इतिश्रीब्रह्मपुराणेश्रीकृष्णार्जुनसंवादेमार्गशीर्षकृष्णउत्पन्नेका
दशीव्रतकथासमाप्ता १ युधिष्ठिरउवाच वंदेविष्णुंप्रभुंसाक्षाल्लोकत्रयसुखावहं

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

विघ्नेशं विष्णुकर्माणं पुराणं पुरुषोत्तमं १ पृच्छामि देवदेव त्वामेकादश्याव्रतं शुभं लोका
नां हितार्थाय पापानां क्षयहेतवे २ मार्गशीर्षे सिते पक्षे भवेद्वैकादशी तु या विधिस्तस्या
स्तथा देव फलं चैव विजिहासतः ३ पूजाजागरणं दानं विधानं नियमं तथा एतदाचक्ष्व मे
स्वामिन्कारणं च यथातथं ४ श्रीकृष्ण उवाच साधु पृष्टं त्वया राजन्यशोऽस्मिन्विमलं
तव पुरा पुरुषधार्याय उत्पन्ना ज्ञानवल्लभा ५ कथिता च मया सा वै तवाग्रे राजसत्तम
पूर्वमेकादशी राजंस्त्रैलोक्ये सचराचरे ६ मार्गशीर्षे सिते पक्षे उत्पन्नेति नामतः
यद्गुप्ता ह्यसि सा राजन्मार्गशीर्षे सितेतरे ७ पक्षे चासीत्सनामासा उत्पन्ना हरिवल्ल
भा अतः परं प्रवक्ष्यामि मार्गशीर्षे सिता तथा ८ यस्याः श्रवणमात्रेण वाजपेयफ राम
लं लभेत मोक्षा नाम तिनाम्ना सा सर्वपापहरा परा ९ देवं दामोदरं तस्यां पूजये

च्च प्रयत्नतः तुलस्या मंजरीभिश्च धूपदीपैः प्रयत्नतः १० पूर्वेणैव विधिना चैव दशम्येकादशी
तथा शृणुष्व स्वामि राजेंद्र कथां पौराणिकीं शुभां ११ सेतिहासान्वितां शुक्लां महापात
कनाशिनीं अधोगतिं गताः सर्वे पितृमातृसुतास्तथा १२ अस्याः पुण्यप्रदानेन स्व
र्यान्ति न संशयः एतस्मात्कारणाद्दस्या महिमानं नृप शृणु १३ पुरा तु नगरे रम्ये लोकि २४
ते च पवमसन्नृप वैखानसेति राजर्षिः पुत्रवत्पालयेत्प्रजाः १४ द्विजास्तत्र वसंतिस्म चतुर्वेद
परायणाः ऋद्धिमंतः प्रजास्तस्य वैखानस्य महात्मनः १५ एवं स राज्यं कुर्वाणो रात्रौ
तु स्वप्नमध्यतः अधोयोनिगतं राजन्दृष्टवान्पितरं प्रति १६ एवं दृष्ट्वा तदा तं तु विस्मयो
त्फुल्ललोचनः प्रातःकाले तु संप्राप्ते सभायां राजकेसरी १७ कथयामास वृत्तांतं द्विजाग्रे
स्वप्नसंभवं राजोवाच मया तु स्वपिता दृष्टो अधोयोनिं गतो द्विजाः भो भो तारय मां तात

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

अधोयोनिगतंतत्र इतिब्रुवाणःसततंमयादृष्टःपितास्वकः १९ तदाप्रभृतिमेद्वि[illegible]
विप्रानैवशर्मलभाम्यहं एतद्राज्यंतुअपयञ्जस समसुखंतथा २० गजाश्चैवरथाश्चाश्व
कोशोमेसुखदानहिंनदाराःनसुखंममयं रोचतेद्विजसत्तमाः २१ किंकरोमिकगच्छामिकति
ष्ठामिकभ्रमाति- तद्व्रतंतेनपोयोगी कथयंतुद्विजोत्तमाः २२ कृतेनयेनजनकःस्वर्गतिंस
लभेतमे किंतेनजीवतेलोकेसुपुत्रेणवलीयसा २३ पितानुयस्यनरकेतस्यजन्मनिर
र्थकं ब्राह्मणाऊचुः पर्वतस्यमुनेरत्रआश्रमोनिकटेनृप २४ गम्यतांनृपशार्दूलभूतं
भव्यंविजानतः तेषांश्रुत्वाततोवाक्यंविषणोराजोत्तमः २५ जगामआश्रमेतस्मिन्यत्र न२
सपर्वतोमुनिः ब्राह्मणैर्वेष्टितस्तत्रप्रजाभिश्चसमंततः २६ आश्रमेविपुलेतस्यमुनि गम
भिःसन्निषेविते ऋग्वेदाथर्वणायजुःसामाध्ययनकोविदैः २७ वेष्टितोमुनिभिस्तत्र १०

ऋ१ स३

२१ स्वं३

द्वितीयइवपद्मभूः दृष्ट्वातंमुनिशार्दूलंराजावैखानसस्तदा २८ जगामचपिवीमूर्द्धादंडव
त्प्रणामंमुदा आगतंतंनृपंदृष्ट्वासभक्तिंप्रणतस्थितं २९ पप्रच्छकुशलंतस्यराज्यस्या
श्रममुनिर्मुनिः ऋषिरुवाच कुशलंवर्ततेभूपसप्तस्वंगेषुतेधुना ३० यदर्थमागतं म३
कार्ययेनप्रष्टव्यंभवेत् राजोवाच तवप्रसादाद्ब्रह्मन्विप्रकुशलंवर्ततेमहा ३१ मयास्व
प्रेस्वयंदृष्टोजनकोदुर्गतिंगतः एतच्छ्रुत्वानृपवचः पर्वतोमुनिसत्तमः ३२ ध्यानंस्ति
मितनेत्रोसौमुहूर्तंमध्यचिंतयत् मुहूर्तमेकंध्यात्वासप्रत्युवाचनृपोत्तमं ३३ जानेहं पर्वतउवाच४
तवराजेंद्रपितुःपापंविकर्मणः पुरापित्रातवनृपसपत्नीद्वेषदोषतः ३४ कामासक्ते
नराजेंद्रऋतुभंगं[illegible]स्त्रियाः याहिदेहीतिजल्पंत्याऋतुदानेनराधिप ३५ तेनैवत
वपित्रातुनरस्तमतुदारुणं कर्मणातेनराजेंद्रनरकेपतितोस्तिहि ३६ इतिश्रुत्वामुने

२ हूतः ५ केनापिव्रतदानेनमोक्षस्तस्यभवेत्ततः॥ एतन्मेसंशयंब्रह्मन्प्रष्टुंत्वाहमिहागतः॥

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

२ वाक्यं पुनः प्रोवाच भूपतिः राजोवाच केनैव व्रतदानेन मोक्षस्तस्य भवेन्मुने ३७ निरयात्पा
पसंस्थानात्तन्ममाचक्ष्व यत्नतः ऋषिरुवाच मार्गशीर्षे सिते पक्षे मोक्षा एकादशी मता ३८
नृपते तद्व्रतं कृत्वा पित्रे पुण्यं प्रदीयतां तस्याः पुण्यप्रभावेन मोक्षस्तस्य भविष्यति ३९
मुनेर्वाक्यं ततः श्रुत्वा नृपः स्वगृहमागतः आग्रहायणिकः कृष्णा प्राप्ता भरतसत्तम
४० अंतःपुरवरैः सर्वैः पुत्रदारैस्तथा नृपः व्रतं कृत्वा विधानेन पुण्यं दत्वा नृपायतात् ४१
तस्मिन्दत्ते तदा पुण्ये पुष्पवर्षमभूद्दिवः वैखानसपिता तत्र गतः स्वर्गस्तुतो गणैः ४२
गानैस्स महाभागा इत्युक्त्वा गगनं ययौ ॥ स्वस्त्यस्तु ते पुत्र हरेः प्रसादात्पुण्यप्रभावाच्च
दिवं गतोहं [illegible] तस्मात्त्व[illegible]मिदं व्रतं महाकुरुष्व सर्वो ह्यविहाय कामान् श्रीकृष्णः राम
एवं यः कुरुते राजन्मोक्षा नामैकादशीं शुभां ४४ तस्य पापं क्षयं याति मृतो मोक्षमवाप्नुयात् २२

लेंदुत्र

व्रतस्य पुण्यसंख्यां तु अस्या जानाति कोपि न ४५ नातः परतरा राजन् त्रिषु लोकेषु विद्यते चिं
तामणिसमा ह्येषा नराणां मोक्षप्रदायिनी ४६ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुरुष्व नृपसत्तम ४७
इति श्रीब्रह्मांडपुराणे मार्गशीर्षसितपक्षे मोक्षैकादशीमाहात्म्यं युधिष्ठिर उवाच लेयं३
पौषस्य कृष्णपक्षे तु किंनामैकादशी भवेत् एतदाचक्ष्व मे स्वामिन्विस्तरेण जनार्दन १
श्रीकृष्ण उवाच कथयिष्यामि राजेंद्र भवतः स्नेहकारणात् तथा तुष्टिर्न मे राजन् क्रतुभि
श्चाप्तदक्षिणैः २ यथा तुष्टिर्भवेन्मह्यं एकादश्या व्रतेन वै तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्तव्यं ह
रिवासरं ३ पौषस्य कृष्णपक्षे तु [illegible]कादशी [illegible] नृप तस्याश्चापि माहात्म्यं शृणुष्वैका
ग्रमानसः ४ अधिकांचापि या राजन्नेकादश्यो भवंति हि तासामेव हि सर्वासां विकल्पं
नैव कारयेत् ५ अतः परं प्रवक्ष्यामि पौषैकादशी भवेत् तस्या विधिं नृपश्रेष्ठ लोकानां हि

कामवेदे३

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तकाम्यया ६ कृष्णपौषस्य पक्षे या सफलानाम नामतः नारायणोऽधिदेवः स्यात्पूजयेत्तं प्रयत्नतः
७ पूर्वेण विधिना राजन्कर्तव्यैकादशी जनैः नागानां च यथा शेषः पक्षिणां गरुडो यथा ८
देवानां च यथा विष्णुर्वर्णानां ब्राह्मणो यथा व्रतानां च तथा राजन्वरा ह्येकादशी तिथिः
९ ते जना भरतश्रेष्ठ मम पूज्याश्च सर्वशः हरिवासरसंयुक्ता वर्तंते ये जनाः सदा १० स
फलानाम याख्याता तस्याः पुण्यं च शृणुष्व तु ॥ फलैर्मां पूजयेत्तत्र कालदेशोद्भवैः शुभैः
११ नारिकेलफलैः शुभ्रैस्तथा वै बीजपूरकैः जंबीरैर्दाडिमैश्चैव तथा पूगीफलैरपि १२
लवंगैर्विविधैश्चान्यैस्तथैवाम्रादिभिः फलैः पूजयेद्देवदेवेशं धूपदीपैर्यथाक्रमं १३ स
फलायां दीपदानं विशेषेण प्रदापयेत् रात्रौ जागरणं तत्र कर्तव्यं च प्रयत्नतः १४ याव राम
दुन्मिषते नेत्रे तावज्जागर्ति यो निशि एकाग्रमनसा भूत्वा तस्य पुण्यं शृणु भूपते १५ तत्स १२

धेवामलकादिभिः ३

हि९

मो नास्ति वै यज्ञो न तीर्थं न तत्सम दृशीर्णं न तत्समं व्रतं किंचिदिह लोके नराधिप १६ पंचवर्षसह
स्राणि तप्त्वा तपः सियत्फलं तत्फलं समवाप्नोति सफलाजागरे रात्र १७ श्रूयतां राजशार्दूल
सफलायाः कथानकं चंपावतीति विख्याता पुरी माहिष्मतस्य च १८ महिष्मतस्य राजर्षेश्च
त्वारश्चाभवन्सुताः तेषां मध्ये तु यो ज्येष्ठः स महापापसंयुतः परदाराभिगामी च वेश्या
संगरतः सदा १९ द्रव्यं विध्वंसितं तेन दृष्ट्वा पुत्रं माहिष्मतो नृपः २० लुंपकं प्रतिलोपं स कृतवान्
लुं४ मर्षितः राज्यान्निष्कासितस्तेन पित्रा चैवापि बंधुभिः २१ परिवारजनैः सर्वैस्त्यक्तो राज्ञो
भयादपि लुंपकोपि तदा राजन्चिंतयामास एव च २२ मयाच्च क्रियते किं वै त्यक्तो न पितृ
बांधवैः इति चिंतापरो भूत्वा मति पापे तदाकरोत् २३ मया तु गम्यते सम्यक् वनं त्यक्त्वा
पुरं पितुः तस्माद्धनान्यहं सर्वं सापयिष्याम्यहं पितुः २४ दिवा वने चरिष्यामि रात्रावपि पितुः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१३

पुरं इत्येवं संमतिं कृत्वा लुंपकोऽसौ विमोहितः २५ निर्जगाम पुरात्तस्मात् गतोऽसौ गहनं वनं जीव
घातकरो नित्यं नित्यं स्तेयपरायणः २६ सर्वं वै मुषितं तेन नगरं पापकर्मणा गृहीतश्च परित्य
क्तो लोकै राजभयात्ततः २७ पुनर्जीव वधे यत्नं वनवासी च कारयः आमिषाहारनिरतो नि
त्यं च फलभक्षकः २८ आश्रमस्तस्य दुष्टस्य रेवातीरस्य सन्निधौ अश्वत्थो वर्तते तत्र जीर्णो
वै बहुवार्षिकः २९ देवत्वं तस्य वृक्षस्य वर्तते तद्वने महत् तत्रैव च वसत्येवं लुंपकः पापबु
द्धिमान् ३० एवं काले तु कस्मिंश्च वसतस्तस्य पापिनः विकर्मनिरतस्यापि लुब्धकस्येव पापिनः
३१ पौषस्य कृष्णपक्षे तु पूर्वे स्निग्धफलादिने दशमीदिवसे रात्रौ निशायां शीतपीडितः ३२
तेन वस्त्रविहीनोऽसौ शीतेन बहुपीडितः निश्चेष्टो लुंपकस्तत्र अश्वत्थस्य समीपतः ३३ याम
न निद्रां न सुखं तस्य गतप्राण इवाभवत् पीडयन्दशनैर्दन्तानेवं सा गमिता निशा ३४ सूर्योद २२

यप्रभातेऽपि नालभच्चेतनां हि सः लुंपको गतसंज्ञस्तु सफलायादिने तथा ३५ मध्याह्नसम
ये प्राप्ते संज्ञां लेभे च लुंपकः प्राप्तसंज्ञस्ततः सोऽथ उत्थितो भोजनाशनात् ३६ संवेलित
पदन्यासैः स गां वाचलितो मुहुः वनमध्यगतश्चैव क्षुत्तृषापीडितस्तदा ३७ न शक्तिर्जी
वघातस्य लुंपकस्य दुरात्मनः फलानि भूमिपतितान्याहरत्स तु लुंपकः ३८ यावत्स आ
गतस्तत्र तावदस्तं गतो रविः किं भविष्यति तातेति विललाप स दुःखितः ३९ फलानि ता
नि सर्वाणि वृक्षमूले न्यवेदयत् इत्युवाच फलैरेभिः प्रीयतां भगवान्हरिः ४० उपवि
ष्टो लुंपकश्च न निद्रां लभते निशि रात्रौ जागरणं मेने भगवान्मधुसूदनः ४१ फलानां
वै पूजनं मेने सफलायास्तदानघः कृतमेवं लुंपकेन त्वकस्माद्व्रतमुत्तमं ४२ तेन पुण्य
प्रभावेन प्राप्तराज्यमकंटकं पुण्यांकुरोदयाद्राजन्यथा प्राप्तं तथा शृणु ४३ एवमेवं यव
हैदः

लापां दिव्योऽथ आजगाम ह दिव्यवस्त्रपरीवारो लुंपकस्य समीपतः अथ त[illegible]सतुरंगो रा
जन वाणुवाच्याशरीरिणी प्राप्नुहि त्वं नृपश्रेष्ठ स्वराज्यं हतकंटकं ४५ वासुदेवप्रसादेन
सफलायाः प्रसादतः पितुः समीपं गच्छ त्वं भुंक्ष्व राज्यमकंटकं ४६ इत्युक्तः स गतस्तत्र
दिव्यरूपधरो नृपः कृष्णमतिश्च तत्रासीत्परमो वैष्णवो जनः ४७ दिव्याभरणगंधा[illegible] ग्य४
ल्यं नत्वावस्थितो गृहे वैष्णवाय ततो दत्तं पित्रा राज्यमकंटकं ४८ राज्यं च कारवर्षाणां
सहस्राणि च षोडश हरिवासरसद्भावो विष्णुभक्तिरतः सदा ४९ मनोज्ञा तस्य तत्रा
सन्नारी पुत्राश्च स्वरूपतः ततः स वार्धके राज्यं पुत्रे निवेश्य च ५० वनं गतः संयतात्मा विष्णु
भक्तिपरायणः साधयित्वा तथात्मानं विष्णुलोकं जगाम सः ५१ एवं ये वै करिष्यंति सफ राम
लैकादशी जनाः इह लोके सुखं प्राप्य स्वर्गे यास्यंति वै मृताः ५२ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्त १४

सम्॥

व्यैकादशीतिथिः धन्यास्ते मानवा लोके सफलाव्रतकारिणः ५३ सफलं जन्म वै तेषां सफ
लं कुलमेव च पठनाच्छ्रवणाद्वापि सफलायाऽऽपोषणात् ५४ राजसूयस्य यज्ञस्य फलं
प्राप्नोति मानवः आजन्मपापी संदिष्टा सुरापी परोपतापी गुरुद्रोहमायी कुकर्मवापी
सफलाव्रतत्वान्मुक्तिं गतोसौ कुकर्मकलापी ५६ इति श्रीगारुडीयपुराणे पौषकृ
श१४ ष्णपक्षे सफलैकादशीव्रतमाहात्म्यम् ३ युधिष्ठिर उवाच कथिता वै त्वया कृष्ण सफ
लैकादशी शुभा कथयस्व प्रसादेन शुक्लापौषस्य या भवेत् १ का नाम को विधिस्तस्याः
६ को देवस्तत्र पूज्यते कस्मै तुष्टो हृषीकेश त्वं हि मे पुरुषोत्तम २ श्रीकृष्ण उवाच शृ
णु राजन्प्रवक्ष्यामि शुक्लापौषस्य या भवेत् कथयामि महाराज लोकानां हितकाम्यया
३ पूर्वेणैव विधिना राजन् कर्तव्या प्रयत्नतः पुत्रदाभिनाम्नी सा सर्वपापहरा वरा ध ना

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

रायणोधिदेवस्याः कामदः सिद्धिदायकः नातः परतरा ॥ किंचित्त्रैलोक्ये सचराचरे ५ विघावं
तं पशस्वं तं करोति च नरं हरिः अशृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथां पापहरां परां ६ बंगाख्यां नग
यींतु आसीद्राजा सुकेतुमान् तस्य राज्ञस्तथा नारी चंपिका भूसतिव्रता ७ पुत्रहीनेन रा
ज्ञा तु कालो नीतो मनोरथैः ॥ नैवात्मजं न पौत्रं भे वंशकर्तारमेव च ८ तेनैव राज्ञा धर्मेणार्चि
तं तं बहुकालतः किं करोमि क्व गच्छामि पुत्रप्राप्तिः कथं भवेत् ९ न राष्ट्रे नगरे सौख्यं
लेभे राजा सुकेतुमान् स तया कांतया सार्द्धं प्रत्यहं दुःखितो भवेत् १० तदुभौ दंपती नि
त्यं चिंताशोकपरायणौ पितरोऽस्य जलं दत्तं कवोष्णमुपभुंजते ११ राज्ञः पश्चान्न पश्यामो
यो अस्मान्वै तर्पयिष्यति इत्येवं संस्मरंतोऽस्य पितरो दुःखिताभवन् १२ न बांधवा न मि[illegible] राम
त्राणि नामात्यसुहृदस्तथा रोचंते तस्य भूपस्य नगजाश्वपदातयः १३ नैराश्यं भूपतेस्त १५

त्यूषे चिंतयद्राजा निशीथे चिंतयंस्ततः ॥ स्वयमात्मविनाशं च चिंतयामास केतुमान् ॥ आत्म
घाते दुर्गतिं च चिंतयित्वा ततो नृपः ॥ दृष्ट्वात्मदेहं पलितं अपुत्रत्वं तथैव च ॥ १६ ॥

स्मनि संमनसि वर्त्तते नरस्य पुत्रहीनस्य नास्ति वै जन्मनः फलं १४ अपुत्रस्य गृहं शून्यं हृदयं दुः
खितं सदा पितृदेवमनुष्याणां नानृण्यत्वं सुतं विना १५ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सुतमुत्पादयेन्नरः
पां२ १६ इह लोके यशस्तेषां परलोके शुभागतिः १६ येषां वै पुण्यकर्तॄणां पुत्रजन्म गृहे भवेत् आयु
रारोग्यसंपत्तिस्तेषां हि सुखदाभ्यसौ १७ पुत्रजन्म भवेद्येषां लोकानां हितकारिणां न पुण्येन
विना प्राप्तिर्विष्णुभक्तिरारापसी १८ विद्या रूपं धनं शौर्यं कुलीनत्वमरोगिता सुखानि स्व
र्गमोक्षौ च सर्वं धर्मादवाप्यते १९ एवं चिंतयमानोऽसौ न शर्म लभते नृपः पुनर्विचार्य
त्म बुद्ध्या आत्मनो हितकारणं २० अश्वारूढस्ततो राजा जगाम गहनं वनं पुरोधसौहयः हिताइ
सर्वे न जानंति गतं नृपं २१ गहने विपिने राजा मृगपक्षिनिषेविते विचचार तदा राजा वनेषु
सान्विलोकयन् २२ वटानश्वत्थबिल्वाम्रखर्जूरान्मनसांस्तथा बकुलान्स[illegible]प्तपर्णांस्तिंदु
त्थ त्वा नू श्वा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१६

हंश्च२ नृ३ श्व२ नृ१

कांपिल्लकानपि २३ शाल्लांस्तालांस्तमालांश्च दाडिमान्भीरलांस्तथा इंगुदानीश्च बकुलान्नीपांश्च
तान्चंदनांस्तथा २४ शल्लकीः करमर्दीश्च पाटलान्बदरानपि अशोकांश्चैव पलाशांश्च शोभि
तान्ददर्शनृपः २५ मृगान्व्याघ्रवराहांश्च सिंहांश्शाखामृगानपि गवयान्कृष्णसारांश्च गोलांगूलान्
शशकानपि २६ वनमार्जारकान् तानृशल्लकांश्चमरानपि ददर्श भुजगान्राजा वल्मी
काद्भिः निःसृतान् २७ तथा वनगजान्मत्तान्कलभैः सहसंगतान् यूथपांश्च चतुर्दंतान्कि
रिणीगणमध्यगान् २८ तान्दृष्ट्वा चिंतयामास आत्मनश्च गजान्नृपः तेषांच विचरन्मध्ये
राजा शोभामवाप ह २९ महदाश्चर्यसंयुक्तो ददर्श विपिनं महत् क्वचिच्छिवारुतं घोरं छिं२ राम
उलूकविरुतं तथा ३० स तामेकगतां पश्यन्भ्रामवनमध्यतः एवं ददर्श गहनं नृपोम २६
ध्वंसगतेरवौ ३१ क्षुत्पिपासापीडितो राजा इतश्चेतश्च धावति चिंतयामास नृपतिः संशुष्कगलकंधरः द१

दू१ ६२

३२ मया नु किं कृतं कर्म प्राप्तं दुःखं यदीदृशं मया वै तोषिता देवा यज्ञैः पूजाभिरेव च ३३ तथै
व ब्राह्मणा दानैस्तोषिता मिष्टभोजनैः प्रजाश्चैव महाकालं पुत्रवत्परिपालिताः ३४ कस्माद्दुः
खं मया प्राप्तमीदृशं दारुणं महत् इति चिंतापरो राजा जगाम वाग्रतो वनं ३५ सुकृतस्य
प्रभावेन सरोवरमपश्यत मानसं स्पर्द्धमानं च पद्मिन्यैः परिशोभितं ३६ कारंडैश्चक्रवा
कैश्च हंसैश्च परिशोभितं मकरैर्बहुभिर्मत्स्यैरन्यैर्जलचरैर्युतं ३७ समीपे सरसस्तस्य मु
नीनामाश्रमांश्च ह ददर्श राजा तस्मिन्वान्याकुलैः शुभशंसिभिः ३८ सव्यासरतरं नेत्रम
स्फो२ पस्यन्स्तथाकरः पुर[illegible]न्पते तस्य कथयन् शोभनं फलं ३९ तस्य तीरे मुनीन्दृष्ट्वा
कुर्वीरान्नियमं जपं दर्भे यामहतो विशेषम् वन्यपसन्नमः ४० अवतीर्य हयात्तस्मान्मु
नीनामग्रतः स्थितः पृथक्पृथक्कृतवांश्च सर्वान्मुनीन्नवर्शामितव्रतान् ४२ कृतांजलिपुटो राजा इदं
नृ१

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अद्यैव दिवसे राजन् पुत्रदा नाम वर्त्तते ॥ एकादशीति विख्याता क्रियतां व्रतमुत्तमं ॥ अभिषे
कस्ततोऽस्माकं केशवस्य प्रसादतः ॥ ६
१७ इवञ्च पुनः पुनः प्रस्तुवंस्तेपि मुनयः प्रसन्नास्पतेवयं ४२ राजोवाच के भवंतोऽत्र तप्यंते का
वाख्या भवतामपि किमर्थं संगता यूयं सत्यं वदत मेऽग्रतः ४३ मुनय ऊचुः विश्वेदेवा वयं सर्वे
स्नानार्थमिह चागताः माघो निकटमायाति एतस्मात्पंचमेऽहनि ४४ अद्य एकादशी राज
पुत्रदा नाम नामतः पुत्रं ददाति तद्विष्णुं प्रीत्या तद्व्रति नो नरः ४५ राजोवाच एषवे
संशयो मह्यं पुत्रस्योत्पादने भवेत् यदि तुष्टा भवंतो वै पुत्रो मे दीयतां मम ४६ मुनय ऊचुः
अद्यस्यं तव राजेंद्र पुत्रप्राप्तिर्भविष्यति इत्येवं वचनात्तेषां कृतं राजा व्रतोत्तमं ४७ मुनीनामु
पदेशेन पुत्रदाया विधानतः द्वादश्यां पारणां कृत्वा मुनीन्नत्वा पुनः पुनः ४८ आजगाम गृ
राजा२ हे राज्ञी गर्भमथादधौ पुत्रो जातस्तथा काले तेजस्वी पुण्यकर्मकृत् ४९ पितरं तोषयामास राम
प्रजापालो बभूव सः एतस्मात्कारणाद्राजन् कर्त्तव्यं पुत्रदाव्रतं ५० एकचित्तास्तु ये मर्त्याः कुर्वंति १७
वे

पुत्रदाव्रतं पुत्रानाप्येह लोके तु मृतास्ते स्वर्गगामिनः ५१ लोकानां तु हितार्थाय तव चाग्रे क
थितं मया पठनाच्छ्रवणाद्राजन्नग्निष्टोमफलं लभेत् ५२ पौषस्य शुक्ला व्रतकप्रभावात् प्रा
प्याथ राजा स्वसमानपुत्रं तस्माद्दियं पुत्रप्रदाह्वि नाम्ना करोति यस्तस्य सुतं कृति ५३
इति श्रीब्रह्मांडपुराणे कृष्णयुधिष्ठिरसंवादे पौषशुक्ला पुत्रदैकादशीमाहात्म्यम्
लो५ ४ श्रीरस्तु दाल्भ्य उवाच मर्त्यलोकमनुप्राप्ताः पापं कुर्वंति जंतवः ब्रह्महत्यादि
पापेभ्यश्चान्यैर्बहुविधैरपि १ परद्रव्यापहारैश्च परव्यसनमोहिताः कथं न यान्ति नर
कं ब्रह्मन्मे ब्रूहि तत्त्वतः २ अनायासेन भगवन्दानेनाल्पेन केनचित् पापानि प्रशमं
यांति येन तद्वक्तुमर्हसि ३ गभस्तिरुवाच साधु साधु महाभाग गुह्यमेतत्सुदुर्लभं य
न्न कस्यचिदाख्यातं ब्रह्मविष्ण्विंद्रदैवतैः ४ तदहं कथयिष्यामि त्वया यत्पृष्टोऽहं द्विजोत्तम ॥

स१ स्वि१

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१८ योमघमासे तु संप्राप्ते शुचिःस्नातो जितेंद्रियः ५ कामक्रोधमहंकारं लोभं पैशुन्यवर्जितः देव
देवं च संस्मृत्य पापाहो प्रस्यात्स्ववारिभिः ६ भूमावपतितं गृह्य गोमयं तत्र मानवः तिलाव्रीहि
प्यकापीसंपिंडिकां शुक्रकारयेत् ७ अष्टोत्तरशतं चैव नात्र कार्या विचारणा ततो माघ
तु संप्राप्ते आर्द्रो चैव भवेद्यदि ८ मूलं वा कृष्णपक्षस्यैकादश्यां नियमं ततः गृह्णीयात्सुराप
फलदं विधानं तत्र मे शृणु ९ देवदेवं समभ्यर्च्य सुस्नातः प्रयतः शुचिः श्रीकृष्णनामसं
कीर्तिस्तु तत्स्प्रसवलनादिषु १० रात्रौ जागरणं कुर्याद्रात्रौ होमं तु कारयेत् अर्चयेद्देव
देवेशं शंखचक्रगदाधरं चंदनागरुकस्तूरीनैवेद्यपुष्पदीपकैः संस्मृत्य नाम्नां वा ततः
कृष्णाख्येन पुनः पुनः ११ कूष्मांडैर्नारिकेलैश्च अथवा बीजपूरकैः सर्वाभावेपि विप्रेंद्र स राम
हा पूगीफलादिभिः १२ अर्घ्यं दद्याद्विधानेन पूजयित्वा जनार्दनं कृष्ण कृष्ण कृपालोत्व १८

मगतीनां गतिप्रद १४ संसारार्णवमग्नानां प्रसीद परमेश्वर नमस्ते पुंडरीकाक्ष नमस्ते विश्वभा
वन १५ ॐ ब्रह्मण्यदेव नमस्तेस्तु महापुरुष पूर्वज गृहाणार्घ्यं मया दत्तं लक्ष्म्या सह जगत्पते
१६ ततस्तु पूजयेद्विप्रं मुदकुंभं च दापयेत् छत्रोपानह वस्त्रे च कृष्णो मे प्रीयतामिति कृ तिर
ष्णा धेनुः प्रदातव्या शक्त्या शक्त्या द्विजोत्तम तिलपात्रं द्विजश्रेष्ठ दद्यात्र विचक्षणाः १८
स्नानभोजनयोः शस्तास्तथा कृष्णास्तिलाः प्रभुने दानोद्वर्तने हौ महामते २० तिलस्नायीति मे षुतिलाः
लोद्वर्ती तिलहोमी तिलोदकी तिलदाता च भोक्ता च षट् तिलाः पापनाशकाः २१ अथ तेहं भास्ता५
प्रवक्ष्यामि षट्तिलैकादशी शुभा नारदाय तु यत्प्रोक्तं कृष्णेन च महात्मना २२ माघस्य
कादशी कृष्णा षट्तिला नाम नामतः पूर्वोक्तविधिना कुर्यान्महादुरितशांतये २३ एक
स्मिन् दिवसमये ब्रह्मर्षिर्नारदः पुरा द्वारकामेत्य कृष्णं तु पप्रच्छैकादशीव्रतं २४ नारद

Indira Gandhi National Centre for the Arts

उवाच षट्तिलैकादश्याः कस्मकीदृशं फलमश्नुते सविधानंतु मे ब्रूहि यदि तुष्टो जनार्दन
२५ श्रीकृष्णउ० शृणु ब्रह्मन्यथावृत्तं व्रतस्य कथयामि ते मर्त्यलोके पुराह्यासीद्ब्राह्मणी सु
निसत्तम २६ ब्रह्मचर्यरता नित्यं देवपूजारता सदा कृच्छ्रोपवाससंयुक्ता मम पूजापरा
यणा २७ शरीरं क्लेशितं चैव उपवासैर्द्विजोत्तम देवानां ब्राह्मणानां च कुमारीणां च भ
क्तितः २८ गृहदानं सा प्रयच्छति सर्वकालं महासती अतिकृच्छ्ररता सा तु सर्वदा वै द्विजो
त्तम २९ ~~न दत्तं ब्राह्मणानां वै भिक्षान्नं वै च तर्पिताः~~ ततः कालेन महता मया वै चिंति
तं द्विज ३० शुद्धमस्याः शरीरं हि व्रतैः कृच्छ्रैर्न संशयः अर्चितो वैष्णवो लोके कायक्लेश
नतस्ततः ३१ न दत्तमन्नदानं हि येन तृप्तिः परा भवेत् एवं ज्ञात्वा ह्यहं ब्रह्मन्मर्त्यलोक
मुपागतः ३२ कपिलं रूपमास्थाय ताम्रपात्रेण याचिता देहि भिक्षां तु कल्याणि स्व राम

तर्पिता ब्राह्मणाश्चैव तर्पिता देवता अपि ४

ब्राह्मण्युवाच ॥ कस्मात्त्वमागतो ब्रह्मन्वद कुत्रासि चागतः ॥ पुनरेव मया प्रोक्तं देहि भिक्षां तु सुंदरि ॥ तया कोपेन महता मृत्पिंडं ताम्रभाजने ॥ क्षिप्तो याव तया ब्रह्मन्पुनः स्वर्गमहं गतः १

~~सा सुक्ता शुभा नन्नु मृत्पिंडं नयस्तं ब्रह्मन्पुनः स्वर्गमागतः~~ ततः कालेन महता तापसी तु महा
व्रता ३४ सदेहा स्वर्गमायाता व्रतचर्यप्रभावतः मृत्पिंडस्य प्रभावेन गृहं प्राप्तं मनोरमं ३५
संजातं चैव विप्रर्षे धान्यराशिविवर्जितं गृहं यावन्निरीक्षेत न किंचित्तत्र पश्यति ३६ तावद्गृ
हाद्विनिःक्रांता मामंतिकमुपागमत् क्रोधेन महताविष्टा इदं वचनमब्रवीत् ३७ मया व्रतै
श्च कृच्छ्रैश्च उपवासैरनेकशः पूजया राधितो देवः सर्वलोकस्य भावनः ३८ न तत्र दृश्यते किं
चिद्गृहे मम जनार्दन ततश्चोक्तं मया तस्या गृहं गच्छ महाव्रते ३९ द्वारं नोद्घाटनीयं ते षट् २४
तिलापुण्यप्रभावतः एवमुक्ता मया सा तु गता वै मानुषी तदा ४० अत्रांतरे समायाता देवप
त्न्यो हि दृष्टया ताभिश्च कथितं तत्र त्वां द्रष्टुं वय समागताः ४१ द्वारमुद्घाटय त्वं पश्याम
स्त्वां हि शोभने मानुष्युवाच यदि द्रष्टुं मया कार्यं सत्यं वाच्यं विशेषतः ४२ दीयतां षट्ति

आगमिष्यंति सुतरां कौतूहलसमन्विताः ८

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तापुराणंब्रह्मोद्घाटनकारणात एकादिवेवब्रह्मर्षेर्नारदाजितमहाव्रतं ५२ अस्मौत[illegible]क
थितंदृष्टवामामानुषीमया षट्तिलीस्नातः पुराप्येतयाहत्तंमहामुने ५४ तदाबोद्घाटितंद्वारं
धनधान्यसमन्वितं दृष्टंविधंतदारूपंप्राप्तवमानुषीतदा ५५ ततोद्वारंसमुद्घाट्य ददृशाता
च७ भिश्चमानुषी नदेवीनांगांधर्वीनासुरीनचपन्नगी ५६ ब्रह्मर्षेनादृशीनारीयादृशीसादि
जर्षभ धनंधान्यंचसौवर्णवस्त्राणिरूप्यमेवच ५७ गृहंप्राप्तंहिसंपन्नंषट्तिलायाः
प्रसादजः अतितृष्णानकर्त्तव्याविन्ने[illegible]विवर्जयेत ५८ आत्मवित्तानुसारेणतिलान्व
स्त्राणिदापयेत लभतेचिन्नमारोग्यंनरोजन्मनिजन्मनि ५९ नदरिद्रंनकष्टंचनचदौर्भा
ग्यमेवचयः करोतिविधानेनषट्तिलायामुपोषणां [illegible] सोलभेदद्विजश्रेष्ठषट्ति राम
लायां[illegible]पोषणात गमस्तिरुवाच अनेनविधिनाकुर्यात्षट्तिलायाव्रतंशुभं ५१ २०

उ१ शाव्रं४

मुच्यतेपातकैःसर्वैरुपवासेनमानवः दानेनविधिवद्ब्रह्मन्महापातकनाशनं ५२ नात्रयंथिमृत
आयासःशरीरमुनिसत्तम यदृदंभ्यगुपात्रिसंश्रद्धाभक्तिसमन्वितः ५३ पूजयेत्पुस्तकं
विद्वान्सोपिगच्छेत्परांगतिं ५४ इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेभगस्तिदालभ्यसंवादेद्वादशी
कल्पेमाघकृष्णपक्षेषट्तिलैकादशीमाहात्म्यम ५ युधिष्ठिरउवाच साधुकृष्णमहा
प्राज्ञआदिदेवोभवान्प्रभुः स्वेदजाअंडजाश्चैवउद्भिजाश्चजरायुजाः २ तेषांकर्त्ताविकर्त्ता
षा४ च संहारःपालकस्त्वं[illegible] माघस्यकृष्णपक्षस्यषट्तिलाकथितात्वया ३ शुक्लेवैकाभवेद
वकथयस्वप्रसादतः किंनामाकोविधिस्तस्याः कोदेवस्तत्रपूज्यते ३ श्रीकृष्णउ कथ
यिष्यामिराजेंद्रशुक्लेमाघस्ययाभवेत जयानामेतिविख्याताप्तसर्वपापहरापरा ४ पवित्रा
पापहंत्रीचपिशाचत्वविनाशिनी नैवतस्याव्रतेचीर्णेप्रेतत्वंजायतेनृणां ५ एतस्मात्का

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

२२ रागाद्राजन्कृतेयापापभीरुणा भूपतोराजशार्दूलकथांपौराणिकींशुभां ६ पंकजोत्पु च~
रागोस्यामहिमावर्णितेमया एकदानागलोकेवइंद्रोराज्यंचकारह ७ देवास्तत्रसुखे
नैवनिवसंतिमनोरमे पीयूषपाननिरताअप्सरोगणसेविताः ८ नंदनंतुवनंतत्रपारि
जातोपशोभितं रामयंतिरमंतेस्म अप्सरोभिर्दिवौकसः ९ एकदारममाणोसौदेवे
५ छ द्रः स्वेच्छयानृप नर्तयामासतास्तत्रस्वीत्यं वाशकोटिनायकाः १० गंधर्वास्तत्रगायंतिग
धर्वः पुष्पदंतकः चित्रसेनस्तुगंधर्वस्तत्रासीद्राजसत्तम ११ मालिनीतिचनाम्नातुचि
स्य३ त्रसेनस्ययोषिता मालिन्यांतुसमुत्पन्नः पुष्पवानितिनामतः १२ पुष्पवंतस्यपुत्रोवै या२
माल्यवान्नामनामतः गंधर्वीपुष्पवंत्यास्यामाल्यवत्यतिमोहिता १३ पुष्पवंत्या[illegible]सा गम
९ दूमा ल्यवानतिमोहितः मदनस्यशरैस्तौहितौविद्धांगौसोवभूव[illegible]ः १४ तस्याभावैःकटाक्षैश्च २२

ह२

माल्यवांश्चविमोहितः लावण्यरूपसंपन्नंतस्याश्चरूपंनृप अद्भुतं १५ बाहूतस्यास्तुकामेनकंठपाशौ
कृताविव कर्णायतेतुनयनेरक्तांतेघूर्णितेतथा १६ कर्णौतुशोभितौतस्याः कुंडलाभ्यांन
व्या३ पोत्तम । कंबुग्रीवायुता सेवहि[illegible]भरणाभूषिता १७ पीनोन्नतौकुचौतस्याः श्रीहेमकलशावि म३
व अतिक्षामाकटिस्तस्यामुष्टिग्राह्यानृपोत्तम १८ नितंबौविपुलौतस्या विस्तीर्णंजघनस्थ
लं वररोमशोभमानौतौरक्तोत्पलसमद्युती १९ ईदृशारूपवत्यासौमाल्यवानतिमोहितः
शक्रस्यपरितोषायनर्त्यार्थंतौसमागतौ । २० गायमानौतुतौतत्रअप्सरोगणसंगतौ म
दनाग्निपरीतांगौपुष्पवंतीचमाल्यवान् २१ परस्परानुरागेणव्यामोहवशमागतौ नशुद्धगानं
गायतांचित्तभ्रमसमन्वितौ २२ ज्ञात्वालेखर्षभस्तत्रसंगीतंमानसंतयोः तालक्रियासमालो
पान्नयागातिविभंजनात्र २३ चिंतयित्वात्मघाताअवज्ञांवैतथात्मनः कुपितश्चतयोर्वी

ले२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

१७१ [illegible]
[illegible]
[illegible] २३
[illegible]
२५ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
२४ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

२२

श्रा१ [illegible]पेद्दास्मान्नि हंजगो २४ धिग्वांपापरतौमूढावाज्ञामेगाकरौममसुवांपिशाचौभवर्तेदंप
तीरूपधारिणो २५ मर्त्यलोकमनुप्राप्तौ भुंजानौकर्मणा: फलं सर्वमघवताशप्तावुभौदुः
खितमानसौ २६ हिमवंतगिरौप्राप्ताविंद्रशापविमोहितौ पी[illegible]मानौतदानेनस्वपापे ध्य३
नतुदंपती २७ ननिद्रांनसुखंशांतिंलेभातेकर्मपीडितौ परस्परंखेदमानौचेरतुर्गि
ध्य५ रिगह्वरे २८ पीड्यमानौतुशीतेनतुषारप्रभवेनवै तामुवाचकदाचित्सः स्वपत्नींवै
पिशाचिकां २९ किमावाभ्यांकृतंपापंदारुणंलोमहर्षणं येनप्राप्तंपिशाचत्वंस्वेनदुः
कृतकर्मणा ३० नरकंदारुणंगत्वापिशाचत्वंचदुःखदं तस्मात्सर्वप्रयत्नेनपातकंन
समाचरेत् ३१ इतिचिंतापरौतत्रतावास्तांदुःखकर्षितौ दैवयोगात्तयोःप्राप्तामाघस्य राम
कादशीशुभा ३२ जयानामेतिविख्यातातिथीनामुत्तमातिथिः तस्मिन्दिनेतुसंप्राप्ते २२

तावाहारविवर्जितौ ३३ आमापंतत्रदंपतेजलपानविवर्जितौ नकृतोजीववघातस्तुनफ
लानांचभक्षणां ३४ अश्वत्थस्यसमीपेतौपतितौदुःखसंयुतौ रवावस्तंगतेराजंस्तथैव
स्थितपापयोः ३५ प्राप्ताचैवनिशाघोरादारुणाशीतधारिणी वेपमानौततस्तौतुतु
डी४ षारेणाजडीकृतौ ३६ परस्परेणासंलग्नौगात्रयोर्भुजयोरपि ननिद्रांनसुखंरात्रौतयो:
प्राप्तंखिनिद्रयो: ३७ एवंतयोर्दुःखितयोर्निर्जगामानिशाथिनी मार्तंडस्योदयेप्राप्तेद्वादशी
दिवसागमे ३८ मयातुराजशार्दूलतयोर्भक्तिर्धृताहृदि जयायास्तुव्रतेनैवरात्रौजाग
रणेकृते ३९ विष्णोःप्रभावात्तपतेपिशाचत्वंतयोर्गतं पुष्पवंतीमाल्यवंतौपूर्वरूपावभू वि३
वतुः ४० पुरातनस्नेह[illegible]पूर्वालंकारधारिणौ विमानमधिरूढौतावप्सरोगणसेवितौ
४१ संस्तूयमानौगंधर्वैस्तुंबरप्रमुखैस्तदा सर्वाभरणभूषाढ्यौगतौनाकेमनोरमे

स्लो:३ ध्यो१
सुतोर

४२ देवेंद्रस्याग्रतो गत्वा प्रणामं चक्रतुर्मुदा तथाविधौ तु तौ दृष्ट्वा मघवा विस्मितोऽब्रवीत् ४३
इंद्र उवाच· वदतां केन पुण्येन पिशाचत्वं हि वां गतं मम शापवशं प्राप्तौ केन देवेन मो
चितौ ४४ माल्यवानुवाच वासुदेवप्रसादेन जयायाः कृतव्रतेन च पिशाचत्वं गतं स्वामिं
स्तव भक्तिप्रभावतः इति श्रुत्वा वचस्तस्य प्रत्युवाच सुरेश्वरः पवित्रौ पावनौ जातौ वं
दनीयौ ममापि च ४६ हरिवासरकर्त्तारो विष्णुभक्तिपरायणाः विष्णुभक्तिप्रभावेन गं
धर्वौ द्वौ च दंपती ४७ हरिभक्तिपरा ये च विष्णुव्रतरतास्तथा अस्माकमपि ते मर्त्याः
पूज्या वंद्या न संशयः ४८ रमस्व पुष्पदंतात्वं पश्यामोऽक्षं सुरालये एतस्मात्कारणा
द्राजन् कर्त्तव्यं हरिवासरं ४९ जयाख्या राजशार्दूल ब्रह्महत्यापहारिणी सर्वदाना राम
नि दत्तानि यज्ञाः स्नानं कृतानि च ५० सर्वतीर्थेषु सस्नातः सर्वदा केशवप्रियः यः कु २३

र्यान्नियमेनैव एकादश्या व्रतं ध्रुवं ५२ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे कृष्णयु० माघशुक्लप
क्षे जयैकादशीमाहात्म्यम् ६ युधिष्ठिर उवाच फाल्गुनस्यासिते पक्षे किंनामैकादशी
भवेत् कथयस्व प्रसादेन वासुदेव ममाग्रतः १ श्रीकृष्ण· नारदः परिपप्रच्छ ब्रह्मा
णं कमलासनं फाल्गुनस्यासिते पक्षे विजया नाम या भवेत् २ तस्याः पुण्यं सुरश्रेष्ठ क
थयस्व प्रसादतः ब्रह्मोवाच शृणु नारद वक्ष्यामि कथां पापहरां शुभां ३ यन्न कस्यचि
दाख्यातं व्रतानामुत्तमं व्रतं [illegible] पुरातनं [illegible] व्रतं ह्येतत्पवित्रं पापनाशनं ४ जयं द
दाति विजया नृपाणां वै न संशयः पुरा रामो वनं यातो वर्षाण्येव चतुर्दश ५ न्यवसत्
च वन्यांसः सीता सह सलक्ष्मणः तत्रैव वसतस्तस्य रामस्य विजितात्मनः ६ राव
णेन हृता लोल्याद्भार्या सीता यशस्विनी तेन दुःखेन रामोऽसौ मोहमभ्यागतस्तदा ७
स्त०

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्री

५२
भ्रमज्जटायुषमथो हत्वा विगतायुषं कबंधो निहतः पश्चात् मतारण्यमध्यगाः ८ सुग्रीवे
ण समं तस्य सख्यत्वं समभूत्तत वानराणां मनोकानि रामार्थं संगतानि च ९ ततो हनुमता द
ष्टा लंकोद्याने तु जानकी रामसंज्ञापनं दत्तं तेनैक कर्ममहत्कृतं १० समेत्य रामेण पुनः सर्वं त
त्र निवेदितं अथ श्रुत्वा रामचंद्रो वाक्यं चैव हनूमतः ११ सुग्रीवानुमतेनैव प्रस्थानं समरो
चितं परं समागत्य वानोऽस्मादं तीरं नदनदीपतेः १२ दृष्ट्वाब्धिं दुस्तरं रामो विस्मितोऽभूत्कपि
प्रियः प्रोत्फुल्लनयनो भूत्वा लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् १३ सौमित्रे केन पुण्येन तीर्यते व
रुणालयः अगाधो नितरामेव याहोभिश्च समाकुलः १४ उपायं नैव पश्यामि येनैषः
सुतरो भवेत् लक्ष्मण उ० आदिदेव त्वमेवासि पुराणः पुरुषोत्तमः दृष्टा ब्रह्मणा वह राम
छ१ वीरघुनंदन तेपर्छगत्वा राजेंद्र पुराण मुनिपुंगवं १७ इति वाक्यं ततः श्रुत्वा लक्ष्मणा २५
वकदाल्भ्यो मुनिश्चात्र वर्तते द्वीपमध्यतः अस्मात्स्थानाद्योजनार्द्धमाश्रमस्तस्य
राघव॥ अनेन २

स्यान्निशोभनं जगाम राघवो द्रष्टुं वकदाल्भ्यं महामुनिं १८ प्रणनाम हरिर्मूर्द्धा रामो विष्णु
मिवामरः ज्ञात्वा मुनिस्ततो रामं पुराणपुरुषोत्तमं १९ केनापि कारणेनैव प्रविष्टं मानु
षीं तनुं उवाच तमृषिस्तुष्टः कुतो राम तवागमः २० श्रीराम उवाच त्वत्प्रसादादहं विप्र ५३
तीरं नदनदीपतेः आगतोऽस्मि ससैन्योत्र लंकां जेतुं सराक्षसां २१ भवतश्चानुकूल्यात्वा
तीर्यते वारिधिर्मया तमुपायं वद मुने प्रसादं कुरु सुव्रत २२ मुनिरुवाच कथयिष्याम्यहं
राम व्रतानामुत्तमं व्रतं कृतेन येन सहसा विजयस्ते भवेद्ध्रुवं २३ लंकां जित्वा राक्षसां
श्चयाश्चवर्तीं कीर्त्तिमाप्स्यसि एकाग्रमानसो भूत्वा व्रतमेतत्समाचर २४ फाल्गुनस्यासि
तेपक्षे विजयैकादशी भवेत् तस्या व्रते कृते राजन्विजयस्ते भविष्यति २५ निःसंशयं स
समुद्रं च तरिष्यसि सवानरः विधिस्तस्य व्रतस्यापि राम व्रतस्यास्य फलप्रदः २६ दशम्यांहि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

२५

सं८

वसेप्राप्तेकुंभमेकंतुकारयेत् हेमंवाराजतंवापिताम्रंवाप्यथमृन्मयं २७ स्थापयेद्द्योतितं
कुंभंजलपूर्णंसपल्लवं तस्योपरिन्यसेद्देवंहेमंनारायणंप्रभुं २८ एकादशीदिनेप्राप्तेप्रातः
स्नानंसमाचरेत् निश्चलंस्थापयेत्कुंभंकंठमालानुलेपनैः २९ दाडिमैर्नारिकेलैश्च पूजये
च्चविशेषतः सप्तधान्यान्यधस्तस्य यवान्सुपरिविन्यसेत् ३० गंधैर्धूपैस्तथादीपैर्नैवेद्यैर्विवि
धैस्तथा कुंभाग्रेतद्दिनंरामनयेद्भक्तिभावतः ३१ रात्रौजागरणंचैवतस्याग्रेकारयेद्बुधः
द्वादश्यांवैदिनेप्राप्तेमार्तंडस्योदयसति ३२ नीत्वाकुंभंजलोद्देशेनद्यांप्रस्रवणेतथा तडा
गेस्थापयित्वा पूजयित्वायथाविधि ३३ दद्यात्सदेवतंकुंभंब्राह्मणेवेदपारगे कुंभेनस
हराजेंद्रमहादानानिदापयेत् ३४ अनेनविधिनाराजन्यूथपैःसहसंगतः कुरुव्रतंप्रयत्ने राम
नविजयस्तेभविष्यति ३५ इतिश्रुत्वाततोरामोयथोक्तमकरोत्तदा कृतेव्रतेसविजयीवभू २५

तं३

वरघुनंदनः ३६ प्राप्तासीताजितालंकापौलस्त्याऽनिहतोरणे लंकांविभीषणेदत्वापुनरायात्स्व
वेश्मनि ३७ ब्रह्मोवाच अनेनविधिनापुत्रयेकुर्वंतिव्रतोत्तमं इहलोकेजयस्तेषांपरलोकाे
सयस्तथा ३८ एतस्मात्कारणात्पुत्रकर्तव्यंविजयाव्रतं पठनाच्छ्रवणाद्वापिवाजपेयफलंल
भेत् ३९ इतिश्रीस्कंदपुराणेब्रह्मनारदसंवादेफाल्गुनकृष्णपक्षेविजयैकादशीमाहात्म्यम्
न५ ७ श्रीकृष्णमांधातोवाच आवेल्येकादशींब्रूहिमहापातकनाशिनीं सरहस्यांमुनिश्रे
ष्ठगोसहस्रफलप्रदां १ वशिष्ठउवाच अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनं यथामु
क्तिफलंप्राप्तोव्याधोहिंसासमन्वितः २ वैदिशंनामनगरंहृष्टपुष्टजनाकुलं ब्राह्मणैः
क्षत्रियैर्वैश्यैःशूद्रैश्चसमलंकृतं ३ सुविस्तपशाईलब्रह्मघोषनिनादितं ननास्तिकोवद्
र्जनोनाधर्मस्तत्रकर्हिचित् ४ मरुषोनामराजासीद्धर्मात्मासत्यसंगरः नागपुतवलश्री

श्रामर्दकीप

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

२६
७२

मानशस्त्रशास्त्रार्थपारगाः ५ तस्मिन्ग्रामस्थितं धर्मं धर्मनिधिः प्रभो रूपगोनेव कुत्रा
पिदृश्यते नैनिर्द्धनः ६ सुकालः सेममारोप्यंतस्मिन्राज्यंप्रशासति विष्णुभक्तिरताराज
न्तस्मिन्सुखरेजनाः ७ हरिपूजारताश्चैवराजांचैवविशेषतः नशुक्लांनचकल्मांचदाह
शांसुस्तुचुर्जनाः ८ सर्वान्धर्मान्परित्यज्यहरिभक्तिपरायणाः एवंसंवत्सरास्सैजग्मुर्वह
वोजनसत्तम ९ अथकालेनसंप्राप्ताह्यशीपुष्यसंयुतां फाल्गुनस्यसितेपक्षेना
म्नाख्यामर्दकीस्मृता १० तामवाप्यनराःसर्वेसबालवृद्धविरायुवा नियमंचोपवासस्य
सर्वेचक्रुस्तनागराः ११ महाफलंव्रतंज्ञात्वास्नानंकृत्वावहिर्जले तत्रदेवालयेराजालो
काश्चापिमहीजनाः १२ पूर्णकुंभमवस्थाप्यछत्रोपानहसंयुतं पंचरत्नसमायुक्तंदि राम
व्यगंधाधिवासितं १३ दीपमालान्वितंचैवजामदग्निसमन्वितं पूजयामासुरव्ययींधा २६
त्रा

श्री

त्रीचमुनिभिर्जनाः १४ जामदग्न्यनमस्तेस्तुरेणुकानंदवर्धन आमर्दकीकृतछायमुक्तिमुक्ति
वरप्रद १५ धात्रिधात्रसमुद्भूतेसर्वपातकनाशिनि आमलकिनमस्तुभ्यंगृहाणार्घ्यो
दकंमम १६ धात्रिब्रह्मस्वरूपासित्वंरामेणपूजिता प्रदक्षिणेनचानेनसर्वपापहराभव
१७ तत्रजागरणंचक्रुर्जनाःसर्वेस्वभक्तितः एतस्मिन्नेवकालेतुव्याधस्तत्स्थानमागतः
१८ क्षुधाश्रमपरिश्रान्तोआर्तोमौनिवृत्तिमन्विव संप्राप्तोमलदिग्धांगोमहाभारेणापीडितः
१९ कुटुंबार्थेजीवघातीसर्वधर्मबहिष्कृतः जागरंतत्रसोपश्यदामर्दक्याःसुधान्वितः त ५
२० दीपमालाकुलंरम्यातत्रैवनिषसादसः किमेतदितिसंचिंत्यप्राप्तोविस्मयतांपरां २१
ददर्शकुंभंतत्रस्थंदेवंदामोदरंतथा ददर्शामलकंदक्षंतत्रस्थांश्चदीपकान् २२
वैशम्पायनमहात्म्यंसुश्रावपठतांनृप एकादश्याश्चमाहात्म्यंसुश्रावपठतोपिसः २३
जागतस्तस्यसारात्रिर्गताविस्मयचेतसः ततःप्रभातसमयेविविशुर्नगरंजनाः व्या

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

धोपि गच्छ मागमद्बुभुजेपि तमानसः ततः कालेन महता व्याधः पंचत्वमागतः २५ ए
कादश्याः प्रभावेन रात्रौ जागरणेन च राज्यं प्रपेदे सुमहच्चतुरंगबलान्वितं २६ ज
यंती नाम नगरी तत्र राजा विदूरथः तस्मात्सतनयो जज्ञे नाम्ना चसुरथो बली २७
चतुरंगबलोपेतो धनधान्यसमन्वितः दशायुतानि वर्षाणि बुभुजे भयवर्जितः॥
२८ तेजसादित्यसंकाशः कांत्या चंद्रमसे प्रभः पराक्रमे विष्णुसमः क्षमया पृथिवीसमः
२९ धार्मिकः सत्यवादी च विष्णुभक्तिपरायणः ब्रह्मज्ञः सत्यवादी च प्रजापालनतत्परः
३० यज्ञैर्विविधान्यज्ञान्स राजा परदर्पहा विविधानि च दानानि प्रददाति च सर्वदा ३१
एकदा मृगयां यातो दैवात्संगात्परिच्युतः न दिशो नैव विदिशो वेत्ति तत्र महामतिः
३२ उपधाय तरोर्मूल एकाकी संहते वने अत्रांतरे म्लेच्छगणाः पर्वतांतरवासकृत

राम
२१

६५

श्रमु ५

३३ आपयौ तत्र यत्रास्ते राजा परबलार्दनः कृतवैरा स्तेने राज्ञा सर्वदैवोपतापिताः ३४
परिवार्य ततस्ते तु राजानं भूरिदक्षिणं हंतुं हंतुं ततो चायं पूर्ववैरीविरुद्धीः ३५ अ
नेन निहताः [illegible] पूर्वे पितरो भ्रातरः सुताः पौत्राश्च भागिनेयाश्च मातुलाश्च निपातिताः
३६ निर्वासिताश्च स्वस्थानाद्दिक्षिप्ताश्च दिशो दश एतावदुक्त्वा ते सर्वे तत्र स्थं हंतुमुद्यताः
३७ पट्टिशैश्चैव भल्लैश्च खड्गैर्बाणैर्धनु[illegible]तैः सर्वे नारिगणास्ते च राजानं हंतुमुद्यताः
३८ यथा मेघाः स्फुवर्षंति पर्वतोपरि गर्जिताः सर्वाणि शस्त्राणि हि ताडितानि न वै शरीरं प्रवि
शंति तस्य ३९ तेषां पि सर्वे हतसैन्यसैन्याम्लेच्छा बभूवुर्गतजीवदेहाः तदैव चलितं तस्य
न शोकुस्तिरयो भृशं ४० शस्त्राणि कुंठितान्येषु सर्वे विगतचेतसः दीना बभूवुस्ते सर्वे
ये तं हंतुं समागताः ४१ एतस्मिन्नेव काले तु तस्य राज्ञः शरीरतः निःसृता प्रमदा ह्येका स

शस्त्रसंघाद्युत्पा सन्न २

सि ५

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वांभरणाभूषिता ४२ दिव्यगंधसमायुक्ता दिव्यांबरविभूषिता दिव्यमाल्यसमाछन्ना
भ्रकुटीकुटिलानना ४३ सविस्फुलिंगाञ्श्वासान्वमंती पावकं बहु: चक्रोद्यतकरा चै
व कालरात्रिरिवापरा ४४ अधावत्सा तु वै क्रुद्धाम्लेच्छान्प्रति तदुःसहा तेहताश्च तदा दै
त्यास्तया देव्या रणाजिरे ४५ सतु राजा विबुद्धः सन्दृष्ट्वा महदद्भुतं हतान्म्लेच्छगणा
न्दृष्ट्वा राजा चिंतामवाप सः ४६ केनेदं च महत्कर्म कृतमस्मद्धितार्थिना एतस्मिन्नेव
काले तु वायुवाचाशरीरिणी ४७ तं हितं नृपतिं दृष्ट्वातिः कामं विस्मयान्वितं श्रुणु
राजन्महाबाहो कृतं सर्वं वदाम्यहं ४८ शरणं केशवादन्यो नास्ति कोपि द्वितीयकः
सविष्णुर्यी तिसंतुष्टै एकादश्याव्रतेन तु ४९ तस्मात्सर्वे प्रपन्नेन व्रतं सर्वार्थसाधकं
वशिष्ठउवाच वनात्तस्मात्स कुशली समायातोपि भूमिभुक् ५० राज्यं चकार धर्मा

त्माधरायां देवदेववत् एकादश्यास्तु नियमं कृतं वै प्रजया सह ५१ भक्तिरेकादशी तस्य क
रोति घ्नपापिनी ब्रह्मास्तु सर्वफलदा भवंति नाम यथातथा ५२ एकादशीव्रतं तेषां व्रतानां
मुत्तमं व्रतं आमर्दकीव्रतं राजन्ये कुर्वंति नरोत्तमाः ५३ ते यांति वैष्णवं लोकं नात्र ते संशयो
भवेत् ५४ इति श्रीब्रह्मांडपुराणे फाल्गुनशुक्लपक्षस्यामर्दक्येकादशी माहात्म्यम् ८
युधिष्ठिरउवाच कृष्ण कृष्ण महायोगिन्भक्तानां वृजिनार्दन चैत्रस्य कृष्णपक्षे तु किंनामैका
दशी भवेत् १ श्रीकृष्ण उ० शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि आख्यानं पापनाशनं यत्तो मशोव्रवीन्ष
णो मांधात्रा चक्रवर्तिना २ मांधातोवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामि लोकानां हितकाम्यया चै
त्रस्य प्रथमे पक्षे किंनामैकादशी भवेत् ३ कोविधिः किंफलं चास्याः कथयस्व प्रसादतः
लोमशउवाच फाल्गुन्यराज शार्दूल कामदां सिद्धिदायिनी ४ कथां विचित्रां शुभदां पापह

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

२९ ध्नीसर्वहायिनीं पुरा चैत्ररथे देशे अप्सरोगणसेविते ५ वसंतसमये प्राप्ते षट्पदाकुलिते वने द्वि२
गंधर्वकन्यास्तत्रैव रमंति सह किंनरैः ६ पाकशासनमुख्याश्च क्रीडंत्यत्र दिवौकसः नापरं
सुंदरं किंचिद्वनाच्चैत्ररथादृते ७ तस्मिन्वने तु मुनयस्तपंति विपुलास्तपः सहदेवैस्स्म मा स्तं४
धवा रमते मधुमासिके ८ एको मुनिवरस्तत्र मेधावी नाम नामतः अप्सरास्तं मुनिवरं मो
हनायोपचक्रमे ९ मंजुघोषेति विख्याता भावं तस्य विचिंतसा क्रोशमात्रं स्थिता स्यंत
भयादाश्रमसन्निधौ १० गायंती मधुरं सा तु पीडयंती विपंचिकां गायंती तामथालोक्य
पुष्पचंदनचर्चितां ११ कामोपि विजयाकांक्षी शिवभक्तं मुनीश्वरं तस्याः शरीरसंसर्गी शिव
वैरमनुस्मरन् १२ कृत्वा भ्रुवौ धनुः कोटीं गुणं कृत्वा तु कज्जलं मार्गणौ नयने कृत्वा प राम
क्ष्मयुक्तोपचक्रमे १३ कुचौ कृत्वा पटकुटीं विजयायोपसंस्थिता मंजुघोषा बभौ तत्र २७

थि१ कामस्येव वरूथिनी १४ मेधाविनं मुनिं दृष्ट्वा सापि कामेन पीडिता यौवनेनोद्भिन्नदेहो सौ मेधावी त
त्र राजते १५ सितोपवीतसहितो दंडी स्मर इवापरः मेधावी वसति स्मासौ च्यवनस्याश्रमे
शुभे १६ मंजुघोषा स्थिता तत्र दृष्ट्वा तं मुनिपुंगवं मदनस्य वशं प्राप्ता मंदं मंदं समगायत १७
रणद्वलयसंयुक्ता सिंजन्नूपुरमेखला मंजुघोषा समागम्य मुनिं दृष्ट्वा तथाविधं १८ हावभावक
टाक्षैस्तं मोहयामास चांगना अथ संस्थाप्य वीणां सा सस्वजे तं मुनीश्वरं १९ वल्ली[illegible]कुलि व्या५
ता सं वातवेगेन कंपितं सोपि रेमे तया सार्द्धं मेधावी मुनिपुंगवः २० तस्मिन्नेव वनोद्देशे द
यनुध्यत२ ष्ट्वा तं देहमुत्तमं । शिवतत्त्वं गतं तस्य कामतत्त्ववशंगतः न निशां न दिनं सोपि रममाणो न
बोधितः बहुलश्च गतः कालो मुनेराचारलोपकः २२ मंजुघोषा देवलोकं गमनायोपचक्र
१छं मे गच्छंती प्रस्थिता वाचा अथ रमंतं मुनिपुंगवं २३ आदेशो दीयतां ब्रह्मन्स्वधाम गमनाय मे ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

चोमासावर्णी श्र५

मेधाखुवाच अद्येवत्वंसमायाताप्रदेशोबाहोवराप्सरोश्च यावत्प्रभातःसंध्यास्यात्तावत्तिष्ठ
मम्मांतिके इतिश्रुत्वामुनेर्वाक्यंभयभीताबभूवसा २५ पुनर्वैरमयामासतस्यर्षिंरूपसत्तम
मुनेःशापभयाद्भीताबहुलान्परिवत्सरान् २६ वर्षाणांपंचपंचाशन्नवमासदिनत्रयं सारमे
मुनिनातस्यनिमेषार्द्धमिवाभवत् २७ सातंपुनरुवाचाथतस्मिन्कालेगतेमुनिं गतामेव
ह[illegible]तवसंगतः २८ आदेशोदीयतांब्रह्मन्गच्छामिस्वगृहंप्रति मेधाखुवाच प्रातःकालोधु
नैवास्तेश्रूयतांवचनंमम २९ यावत्संध्यांकरोम्यद्य तावत्त्वैवस्थिराभवेइतिवाक्यंमुनेः
श्रुत्वाभयानंदसमाकुला ३० स्मितंकृत्वातुसाकिंचित्प्रत्युवाचशुचिस्मिता अप्सरोवा
इतिवाक्यंमुनेःश्रुत्वाभयानंदसमाकुला ३० च किंपश्यमाराग्राविप्रेंद्रतवसंध्यागतानघ राम
३१ मद्विप्रसादात्कृत्वातुगतःकालोविचार्यतां तस्याइतिवचःश्रुत्वाविस्मयोत्फुल्ललो १०

चनः ३२ मध्यान्हादिदिविप्रेंद्रःप्रमाणामकरोत्तदा समानांसप्तपंचाशद्गतास्तत्रतयासह
३३ युक्रोधसततोतस्यज्वालामालीबभूवसः नेत्राभ्यांविस्फुलिंगान्समुंचमानोति
कोपनः ३४ कालरूपांतुतांदृष्ट्वातपसःक्षयकारिणीं दुःखार्जितंममतपोनीतंत
ह्नयाक्षयं ३५ सकंपोष्ठोमुनिस्तत्रप्रस्फवाचाकुलेंद्रियः तांशशापसमेधावीत्वंपि
शाचीभवेतिच ३६ धिक्त्वांपापेदुराचारेकुटिलेपातकप्रिये ममार्जितंवकुविपं
तपश्चक्षयकारिणी ३७ तेनशापेनदग्धासाविनयावनतास्थिता प्रसादंकुरुविप्रें
द्रशापस्यानुग्रहंकुरु ३८ संतांसंगोहिभवतिवर्चैभिःसप्तभिःपदैः त्वयासहव्रतेनेन
मेमेनीताश्चबहुवत्सराः ३९ एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन्प्रसादंकुरुसत्तम मेधाखुवाच
ऋणुमेववनंभद्रेशापानुग्रहकारणं ४० येनेवपापंसपदिक्षयंयातिनसंशयः चैत्र

सकृष्णपक्षे या भवत्येकादशी शुभा ४१ पापमोचनिका नाम सर्वपापक्षयंकरी तस्मा
व्रते कृते त्वमुग्रपिशाचान्मुक्तिमाप्स्यसि ४२ इत्युक्त्वा तां स मेधावी जगाम पितुराश्रमं
तमागतं समालोक्य च्यवनः प्राह वाक्यं ४३ किमेतद्विहितं पुत्र त्वया पुण्यक्षयः कृतः
ना४ मेधाव्युवाच पापकर्म कृतं तात रमितोप्सरसा मया ४४ प्रायश्चित्तं ब्रूहि तात येन पापक्ष
यो भवेत् च्यवन उवाच चैत्रस्यासितपक्षे नाम्ना वै पापमोचनी ४५ अस्या व्रते कृ
ते पुत्र पापराशिः क्षयं व्रजेत् इति श्रुत्वा पितुर्वाक्यं कृतं तेन व्रतोत्तमं ४६ पाप
क्षयात्ततस्तस्य पुण्ययुक्तो बभूव सः साप्येवं मंजुघोषा च कृत्वा तद्व्रतमुत्तमं ४७
पिशाचत्वाद्विनिर्मुक्ता गता नाकं दिमाप्सराः दिव्यरूपधरा सा वै दिव्याभरणभूषिता राम
४८ अप्सराभिस्तया ताभिः स्तुता सा त्वभिवादिता पापमोचनिकां राजन्ये कु ३१

येकुर्वंति नरोत्तमाः ॥४९

तेषां तत्र न किंचित्तु सर्वं क्षयं व्रजेत् ब्रह्महा हेमहारी च सुरापी गुरुतल्पगाः ५० व्रतस्यास्य
करणात्ते पापमुक्ता भवंति हि ५१ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे चैत्रकृष्णपक्षे पापमोचिन्येकादशी
माहात्म्यम् १ युधिष्ठिर उवाच वासुदेव नमस्तुभ्यं वद त्वं तिममाग्रतः चैत्रस्य शुक्लप
क्षे वै किं नामैकादशी भवेत् ~~[illegible]~~ प्रभो भगवन् श्रोतुमि
श्री च्छामि कथय प्रसादतः चैत्रमासि सिते पक्षे किं नामैकादशी भवेत् २ वशिष्ठ उवाच साधु पृष्टं
त्वया श्रेष्ठ कथयामि नृपात्मज चैत्रस्य शुक्लपक्षे वै कामदा नाम नामतः ३ एकादशी पुण्यतमा पापें
धनदावानलः शृणु राजन् कथामेतां पापघ्नीं पुण्यकारिणीं ४ पुरा नागपुरे रम्ये हेमरत्नविभूषि
ते पुंडरीकमुख्यानां नागा निवसंति मदोत्कटाः ५ तस्मिन्पुरे पुंडरीको राजा राज्यं करोति च गंधर्वैः किं
नरैश्चैव अप्सरोभिश्च सेविते ६ एवं तत्र पुरे रम्ये सुखरूपे समाकुले ललितो नाम गंधर्वस्तत्रैव च
४ श्रीकृष्ण उवाच ॥ शृणुष्वैकमना राजन्कथामेतां पुरातनीं ॥ वसिष्ठो याम कथयत् आग्दिलीपाय पृच्छते । दिलीप उवाच ४

Indira Gandhi National Centre for the Arts

३२

सतेनप ७ वराप्सरास्तु ललिता गंधर्वो ललितस्तथा उभौ रागेण संरक्तौ दंपती कामपीडितौ ८ रेमा
तेस्वगृहे रम्ये धनधान्ययुतेतथा ललितायाः सहृदये पतिर्वसति सर्वदा ९ हृदयेतस्य ललिते नि
त्यं वसति भामिनी एकदा पुंडरीकाद्याः क्रीडंति सदसि स्थिताः १० गीतं गानं प्रकुरुते ललि
तो दयितां विना पदबंधस्खलज्जिह्वो बभूव ललितां स्मरन् ११ मनोभवं विदित्वास्य कर्कोटो
नागसत्तमः पदबंधच्युतिं तस्य पुंडरीकं न्यवेदयत् १२ श्रुत्वा कर्कोटकवचः पुंडरीको
भुजंगराट् क्रोधसंरक्तनयनो बभूवाति भयंकरः १३ शशाप ललितं तत्र गायंतं मदनातुरं
यतो बालावशोपातो गायमानो ममाग्रतः १४ राक्षसो भव दुर्बुद्धे क्रव्यादः पुरुषादकः यतः
पत्नीवशोजातो गायमानो ममाग्रतः १५ वचनात्तस्य राजेंद्र निशाचरो बभूव सः रौद्राननो वि राम
रूपाक्षो दृष्टमात्रो भयंकरः १६ बाहू योजनविस्तीर्णौ मुखं कंदरसन्निभं चंद्रसूर्यनिभेने ३२

त्रे ग्रीवा पर्वतसंनिभा १७ नासारंध्रे तु विवरे अधरो योजनार्धकौ शरीरं तस्य राजेंद्र उच्छ्रितं योजनाष्ट छि२
कं १८ ईदृशो राक्षसो भूत्वा भुंजानः कर्मणः फलं ललिता तमथालोक्य स्वपतिं विकृताकृतिं १९
चिंतयामास ललिता दुःखेन महतार्दिता किं करोमि क्व गच्छामि पतिः पापेन पीडिता २० इति सं
स्मरंती मनसा न शर्म लभते तु सा चचार पतिना सार्द्धं ललिता गहने वने २१ बभ्राम विपिने दुर्गे
कामरूपः स राक्षसः निर्घृणः पापनिरतो विरूपः पुरुषादकः २२ न सुखं लभते रात्रौ न दिवा पा
पपीडितः ललिता दुःखिता तीव पतिं दृष्ट्वा तथाविधं २३ भ्रमंती तेन सार्द्धं सा रुदंती गहने
वने कदाचिद्रामविंध्यशिखरे बहुकौतुके २४ गिरिशृंगो मुनेस्तत्र ददर्शाश्रममुत्तमं
जगा २ शीघ्रं तत्र गता ललिता विनयावनता स्थिता २५ प्रत्युवाच मुनिर्दृष्ट्वा कात्वं कस्य सुता शुभे किमर्थं
त्वमिहायाता सत्यं वद ममाग्रतः २६ ललितोवाच वीरधन्वेति गंधर्वः सुता तस्य महात्मनः ललि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

३३

साकृताकाम
दान्तर्णा ५

तानाममोविक्षिपत्यर्थमिरुवागता २७ मत्तोमेशापदग्धोयंगतोराक्षसोभूत्महामुने रौद्ररूपदुराचा
रस्तं रक्षानास्तिमेसुखं २८ सांप्रतंशापधिमांब्रह्मन्स्त्रीयस्त्विंत्तंवदप्रभो येनपुण्येनविप्रेंद्रराक्ष
सत्वाद्विमुच्यते २९ ऋषिरुवाच चैत्रमासस्यरंभोरुशुक्लपक्षेस्तिसांप्रतं कामदैकादशीना
म्नाव्रतंपापैर्वलोलितापिसा ३० कुरुष्वतद्व्रतंभद्रेविधिपूर्वंमयोदितं अस्यव्रतस्ययत्पुण्यंतत्त्व
भर्त्रेप्रदीयतां ३१ दत्तेपुण्येपतःतस्यशापदोषःप्रणश्यतीइतिश्रुत्वामुनेर्वाक्यंललिताहर्षि
ताभवत् ३२ उपोष्यैकादशीराजन्द्वादश्यांद्विवसेतदा विप्रस्यैवसमीपेतुवासुदेवाग्रतः
स्थिता ३३ सावाक्यमित्युवाचेतिस्वपत्युस्तारणायवै मयातुयद्व्रतंचीर्णंकामदायामुपा
उपोषणं ३४ तस्यापुण्यप्रभावेनगच्छत्वस्यपिशाचता ललितावचनादेववर्तमानोपितत्क्ष
णे ३५ गतपापःसललितोदिव्यदेहोबभूवह राक्षसत्वंगतंतस्यप्राप्तागंधर्वतापुनः ३६॥ राम
३३

वरा ५ ख्या २

तत्र २ हेमरत्नसमाकीर्णौरेमेललितयासह तौविमानसमारूढौपूर्वरूपाधिकावुभौ ३७
कपे ५ दंपती [illegible] शोभेतांकामदायाःप्रभावतः इतिज्ञा[illegible]नृपश्रेष्ठकर्तव्यंयत्नतः ३८
लोकानांचहितार्थायतवाग्रेकथितामया ब्रह्महत्यादिपापघ्नीपिशाचत्वविनाशिनी ३९
ते नातःपरंपराकाचित्त्रैलोक्येसचराचरे पठनाच्छ्रवणाद्राजन्वाजपेयफलंलभेत् ४० इतिश्री
वाराहपुराणेचैत्रशुक्लपक्षेकामदानामलक्ष्मीकादशीमाहात्म्यम् १ युधिष्ठिरउवाचवैशाखस्य ख ५
सितपक्षेकिंनामैकादशीभवेत् महिमानंकथयमेवासुदेवनमोस्तुते २ श्रीकृष्णउवाच
सौभाग्यदायिनीराजन्निहलोकेपरत्रच वैशाखकृष्णपक्षेचनाम्नावैवरूथिनी २ वरू
थिन्याव्रतेनैवसौख्यंभवतिसर्वदा पापहानिश्चभवतिसौभाग्यप्राप्तिरेवच ३ दुर्भगायां
करोत्येवंसास्त्रीसौभाग्यमाप्नुयात् लोकानांचैवसर्वेषांभुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ४ सर्व
पापहरान्रृणांगर्भवासनिकृंतनी वरूथिन्याव्रतेनैवमांधातास्वर्गतिंगतः ५ धुंधुमारा

इयसर्वेराजानोवद्धवस्तथा ब्रह्मकपालनिर्मुक्तोवभूवभगवान्भवः दशवर्षसहस्राणि
तपस्तप्तिपोनरः तत्तुल्यंफलमाप्नोतिवरूथिन्याव्रतान्नरः ७ कुरुक्षेत्रेरविग्राहेस्वर्ण
[redacted]भारंह दातियः तत्तुल्यंफलमाप्नोतिवरूथिन्याव्रतान्नरः ८ श्रद्धावान्यस्तुकु
रुतेवरूथिन्याव्रतंनरः वांछितंलभतेसोपिइहलोकेपरत्रच ९ पवित्रापावनीह्येषाम
हापातकनाशिनी भुक्तिमुक्तिप्रदाह्येषकर्तॄणांनृपसत्तम १० अश्वदानाद्भूमिदानंति
लदानंततोधिकं तस्मात्सुवर्णदानंतुअन्नदानंततोधिकं ११ अन्नदानात्परंदानं
नभूतंनभविष्यति पितृदेवमनुष्याणांतृप्तिरन्नाज्जायते १२ तत्समंकविभिःप्रोक्तंकन्या
दानंनृपोत्तम धेनुदानंचतत्तुल्यमित्याहभगवान्स्वयं १३ प्रोक्तेभ्यःसर्वदानेभ्योविद्यादानं राम
विशिष्यते तत्फलंसमवाप्नोतिनरोकृत्वावरूथिनीं १४ कन्यावित्तेनजीवंतियेनरापापमो ३३

त्रेन ३

त्मा

हिताःपुरापस्रयांतेगच्छंतिनिरयंयातनायुतं १५ तस्मात्सर्वप्रयत्नेननग्राह्यंकन्यकाधनं कु
र्यात्पुरार्पवियोद्याग्रधाराः स्वलंकृतां १६ तत्पुरापसंख्यान्यपतेचित्रगुप्तोनवेत्यलं तत्तुल्यं
फलमाप्नोतिनरोकृत्वावरूथिनीं १७ कांस्यंमांसंमसूरान्नंचणकंकोद्रवंतथा शाकंमधुप
रान्नंचपुनर्भोजनमैथुनं १८ वैष्णवव्रतकर्त्ताचदशम्यांदशवर्जयेत् द्यूतक्रीडांचनिद्रांच
तांबूलंदंतधावनं १९ परापवादपैशुन्यंस्तेयंहिंसांतथारतिंक्रोधोअनृतवाक्यंचएकाद
श्यांविवर्जयेत् २० कांस्यंमांसंचसौद्रंचतैलंवितथभाषणं व्यायामंचप्रवासंचपुनर्भो
जनमैथुनं ब्रताकंचमसूरान्नंद्वादश्यांपरिवर्जयेत् अनेनविधिनाराजन्विहितायावरूथिनी
२२ कर्तव्यासाप्रयत्नेननिर्मलेनहृदामतो रात्रौजागरणंकृत्वापूजितोमधुसूदनः २३
येनपापविनिर्मुक्तःसयातिपरमांगतिं तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकर्त्तव्यापापभीरुणा २४ पठ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

३५

नाद्धुवणाद्राजन्‌गोसहस्रफलंलभेत् २५ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेवैशाखकृष्णप
क्षेवरूथिन्येकादशीमाहात्म्यम् २१ युधिष्ठिरउवाच वैशाखे शुक्लपक्षेतुकिंनामैकाद ख२
शीभवेत् किंफलंकोविधिस्तस्याः कथयस्वजनार्दन १ श्रीकृष्णउवाच कथयामि
कथामेतांश्रृणुत्वंधर्मनंदन वशिष्ठोयामकथयत्पुरारामायपृच्छते २ रामउवाच भगवन् ४ख
५ मिह्नीछा श्रोतुमिच्छामिव्रतानामुत्तमंव्रतं सर्वपापक्षयकरंसर्वदुःखनिकृंतनं ३ मयादुःखानिभुक्तानि सी
ताविरहजानितु ततोहंभयभीतोस्मि पृच्छामित्वांमहामुने ४ वशिष्ठउवाच साधुपृष्टंत्वयारा
ख३ मतवैषानैष्ठिकीमतिः त्वन्नामग्रहणेनैवपूतोभवतिमानवः ५ तथापिकथयिष्यामिलोका
नांहितकाम्यया पवित्राणांपवित्रंचव्रतानामुत्तमंव्रतं ६ वैशाखस्यसितेपक्षेयवैकाद राम ख२
शीतुया मोहिनीनामसाप्रोक्तासर्वपापहरापरा ७ मोहजालात्प्रमुच्यंतेपातकानांसमूहतः ३४

अस्याव्रतप्रभावेनसत्यंसत्यंवदाम्यहं ८ अतःकारणतोरामकर्तव्यैषाप्रयत्नतः पा
तकानांक्षयकरीमहादुःखविनाशिनी ९ शृणुष्वैकमनाराजन्कथांपापहरांपरां य
स्याःश्रवणमात्रेणमहापापंप्रणश्यति १० सरस्वत्यास्तटेरम्येपुरिभद्रावतीशुभा द्युति
मान्नामनृपतिस्तत्रराज्यंकरोतिच ११ सोमवंशोद्भवोराम धृतिमान्सत्यसंगरः तत्रवैश्यो
निवसतिधनधान्यसमृद्धिमान् १२ धनपालइतिख्यातः पुण्यकर्मप्रवर्तकः देवब्राह्म
णायतनेटाकारामकारकः १३ विष्णुभक्तिरतःशांतस्तस्यासन्पंचपुत्रकाः सुमनाद्यु
तिमांश्चैवमेधावीसुकृतीतथा १४ पंचमोधृष्टबुद्धिश्चमहापापरतःसदा वारस्त्रीसंग
पाना निरतोविटगोष्ठीविशारदः १५ द्यूतादिव्यसनासक्तःपरस्त्रीरतिलालसः नदेवानर्चयति
कुधीर्नपितॄन्नद्विजानपि १६ अन्यायवर्तीदुष्टात्मापितृद्रव्यक्षयंकरः अभक्ष्यमांसकः

पापसुरापानरतः सदा १७ विरूपाकंठसिन्नबाहुर्भ्रमन्नेष स्वतुष्यथे पित्रा निष्कासितो गणकी २ भिः
गेहात्स्वरिसक्तश्चबांधवैः १८ स्वदेहभूषणान्येव सर्वं नीतानि तेन वै मत्रौषिभिः प्र
सक्तोनिंदितस्य धनस्य यातः १९ ततश्चिंतापरोजातो वस्त्रहीनः क्षुधार्दितः किंकरो
मि क्क गच्छामि केनोपायेन जीव्यते २० तस्करत्वं समारब्धं तेनैव नगरे पुनः गृहीतो राज
पुरुषैर्मुक्तश्च पितुर्गौरवात् २१ पुनर्बद्धः पुनर्मुक्तः पुनर्बद्धः सुसंगमैः धृष्टबुद्धि दुरा
चारो निबद्धो निगडे दृढैः २२ कशाघातैस्ताडितश्चपीडितश्च पुनः पुनः एवं मुक्तस्त
तो राज्ञा मोचितो दृढबंधनात् २३ तस्थात्स्वं वेमं दामनत्य पामदृशो गोचरे निर्जगा
मगात स्तत्रागतो सोगहनं वनं २४ क्षुत्तृषापीडितश्चापमितश्चेतश्चधावति सिंहवस्या राम धर
वधी तत्रमृगानकरचितकान् श्रमिषाहार निरतो वनेतिष्ठति सर्वदा करेशरासनंष ३५

त्वा निषंगं सुष्टिसंगतं चकोरांश्च मयूरांश्च कंकतित्तिरमूषकान् एतानन्यान्हंति नित्यं
धृष्टधीर्विगतघृणः पूर्वजन्मकृतैः पापैर्निमग्नः पापकर्दमे दुःखशोकसमाविष्ट
ह३ चिंतमानस्त्वनिशं कौडिन्यस्याश्रमपदं प्राप्तः पुरापगमात्कचित् पुरापाधिक्येन
भवति मुनीनां दर्शनं नृणां माघे वैमासि जान्हवीं स्नात्वा तस्मात्तपोधनं आससादधृ क
ष्टबुद्धिः शोकभारेणापीडितः तद्वस्त्रबिंदुस्पर्शेन गतपापो हताशुभः कौंडिन्यस्या
ग्रतः स्थित्वा प्रत्युवाच कृतांजलिः धृष्टबुद्धिरुवाच प्रायश्चित्तं ब्रूहि वृत्तांत विनावि
त्तेन पद्भवेत् आजन्मकृतपापस्य नास्ति वित्तं ममाधुना ऋषिरुवाच शृणुष्वैकम
नाभूत्वा येन पापक्षयस्तव वैशाखस्य सिते पक्षे मोहनीनाम विश्रुता एकादशिव्रतं
तस्याः कुरुमद्वाक्यनोदितः मेरुतुल्यानि पापानि क्षयं नयति देहिनां बहुजन्मार्जि

तास्मिन्यामोहिनीममुपोषिता इतिवाक्यंमुनेः श्रुत्वाधृष्टबुद्धिः प्रसन्नधीः व्रतंचकारविधिवत्
६२ कौंडिन्यस्योपदेशतः कृतेव्रतेनृपश्रेष्ठगतपापोबभूवसः दिव्यदेहस्ततोभूत्वागरु
डोपरिसंस्थितः जगामवैष्णवंलोकंसर्वोपद्रववर्जितं इतीदृशंरामचंद्रउत्तमंमोहि
नीव्रतं नातःपरतराकाचित्त्रैलोक्येसचराचरे यज्ञादितीर्थदानानिकलांनार्हंति
षोडशीं श्रीकृष्णउवाच वशिष्ठस्योपदेशेनरामेणापीदंकृतंव्रतं त्वमप्येतद्राजें
द्रकर्तुमर्हसिधर्मजइतिश्रीकूर्मपुराणेवैशाखशुक्लपक्षेमोहिन्येकादशीमाहात्म्यं
युधिष्ठिरउवाच ज्येष्ठस्यकृष्णपक्षेतुकिंनामैकादशीभवेत् श्रोतुमिच्छामिमाहात्म्यंव
दतस्तेजनार्दन श्रीकृष्ण॰ साधुपृष्टंत्वयाराजन्लोकानांहितकाम्यया बहुपुण्यप्रदाह्ये राम
षामहापातकहानिदा अपरानामराजेंद्रअपारफलदायिनि लोकेप्रसिद्धतांयाति ३६

स्वपरांयस्तुसेवितेब्रह्महत्याभिभूतोपिगोत्रहाभ्रूणहातथा परापवादीवनृथापरस्त्रीरति
कोपिच अपरासेवनाद्राजन्विपाप्माभवतिध्रुवं कूटसाक्षीमनः कूटंतुलाकूटंकरोति
यः कूटवेदंपठेद्विप्रःकूटशास्त्रंतथैवच ज्योतिषीकूटगः क्रूरोकूटायुर्वेदिकोभिषक्
कूटसाक्षीसमाह्येतेविज्ञेयानरकौकसः अपरासेवनाद्राजन्पापमुक्ताभवंतिते
ब्रह्मणाब्रह्मविज्ञायेनजानंतिनरर्षभ तेयांतिनरकंघोरंयावच्चंद्रदिवाकरौ तेषांशा
स्त्रविहीनानांनास्तिनिःस्तारःतिभारत अपरासेवनाद्राजन्पापमुक्ताभवंतिते क्षत्रिया
क्षात्रधर्मोत्यक्त्वायुद्धंत्यजंतिहि तेयांतिनरकंघोरंसर्वधर्मबहिष्कृताः वैश्याधर्मवि
हीनायेक्रोधासक्तागुरुद्रुहाः एतेषांनिष्कृतिःशुद्राःवसंतिनिरयेध्रुवो वर्णाश्रमाचाराश्र
मस्थायेस्वधर्मविमुखानराः गतिंतेषांनपश्यामिविनामोचेकादशींतां विद्यामदगर्विताः

शिष्यो गुरुनिंदां करोति यः स महापातकयुक्तो निरयं याति दारुणं अपरासेवनाद्राजन् सोपि
मुक्तिमवाप्नुयात् मकरस्थे रवौ माघे प्रयागे यत्फलं लभेत् काश्यां यत्प्राप्यते पुण्यं शि
वरात्रिकपोषणात् । गयायां पिंडदानेन पितॄणां यत्फलं नृणां सिंहस्थिते देवगुरौ गो
तम्यां स्नातको नरः यत्फलं समवाप्नोति कुंभे केदारदर्शनात् बदर्याश्रमयात्रायां यत्फल यत्फलमम
समवाप्नोति कुरुक्षेत्रे रविग्रहे गजाश्वहेमदानेन यज्ञं कृत्वा सुदक्षिणं तादृक्फलमाप्नोति वाप्यते
अपराव्रतकृन्नरः अर्द्धप्रसूतां गां दत्वा सुवर्णां वसुधां तथा नरस्तत्फलमाप्नोति अपरा
व्रतसेवनात् पापद्रुमकुठारोयं पापेंधनदवानलः पापांधकारतरणिः पापमातंगकेस
री बुद्बुदा इव तोयेषु पुत्रिका इव जंतुषु जायते मरणायैव एकादश्या व्रतं विना अप राम
रां समुपोष्यैव पूजयित्वा त्रिविक्रमं सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं व्रजेन्नरः लोकानां च ३७

हितार्थाय तत्वाग्रे कथितं मया पठनाच्छ्रवणाद्राजन् सर्वपापैः प्रमुच्यते इति श्रीब्रह्मांड
पुराणे ज्येष्ठकृष्णपक्षे अपराएकादशीमहात्म्यं शौनक उ० ज्येष्ठस्य शुक्लपक्षे तु निर्जले
कादशी मता केचिदिदं निभीमा तां तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि सूत उवाच एकादा विष्णुभक्तस्य पां
डवस्य महात्मनः सभायां सुखसंप्राप्ता राज्ञा तेमे वभूर्जितः वार्तांतरं समासाद्य तं प्रपच्छ
युधिष्ठिरः हृष्टं कमलपत्राक्षं करुणाकरमीश्वरं युधिष्ठिर उ० ज्येष्ठस्य शुक्लपक्षे तु किं
नामैकादशी भवेत् श्रोतुमिच्छामि माहात्म्यं ब्रूहि त्वं कृपया विभो श्रीकृष्ण उ० हंत ते क
थयिष्यामि शृणु राजन् कथानकं सर्वपापहरं पार्थ सर्वदुःखविनाशनं ज्येष्ठस्य शुक्लपक्षे
तु निर्जला नाम नामतः यस्या व्रतप्रभावेन पापराशिक्षयो भवेत् श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा
पांडवास्तु यथा कारयामास नियमं विना भीमं तु धार्मिका नियमप्रभुरैवः पार्थैव्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तार्थंनैर्हितोयदा तदाव्यासंसमानीतंभीमसेनोब्रवीद्वचः भीमउवाच पितामहमहाप्राज्ञ
शृणुमेपरमंवचः युधिष्ठिरश्चकुंतीच तथाद्रुपदनंदिनी अर्जुनोनकुलश्चैवसहदेवस्तथै
वच एकादश्यांनभुंजीतकदाचिदपिसुव्रत तेमांवदंतिवैनित्यंमाभुंक्ष्वत्वंवृकोदर अहंता
न्ब्रुवंतातक्षुधावेदुः सहाम्यहंदानंदास्यामि विधिवत्पूजयिष्यामिकेशवंभीमसेनव
चः श्रुत्वाव्यासोवचनमब्रवीत् व्यासउवाच एकादश्यांनभोक्तव्यंपक्षयोरुभयोरपि॥
ध्र यदिस्वर्गो[illegible]भीष्टोसेनरकोदुष्टश्चवच भीमउ० पितामहमहाबुद्धेकथयामितवाग्रतः
एकभक्तेनशक्नोमिउपवासंकुतःप्रभो वृकोनामयोवह्निःससदाजठरेमम अतिवे
लंयदाश्नामितदासउपशाम्यति येनैवप्राप्यतेस्वर्गंतत्कर्तास्मियथासुखं तदेकव्रत पम
निश्चिमयेनश्रेयमवाप्नुयात् व्यासउवाच वृषस्थेमिथुनस्थेवायदाएकादशीभवेत् ३८

ले
ज्येष्ठमासेप्रयत्नेनसोपोष्योदकवर्जिता तत्राचमनमात्रंचवर्जयित्वोदकंबुधैः उपभुंजी
तनैवकर्तव्यंव्रतभंगोन्यथाभवेत् उदयादुदयंयावद्वर्जयित्वोदकंततः [illegible]तस्मवाप्नो
तिद्वादशद्वादशीफलं ततःप्रभातेविमलेद्वादश्यांस्नानमाचरेत् जलंसुवर्णंदत्वा
तुद्विजातिभ्योयथाविधिः भुंजीतदेवतो[illegible]सहितोवशी एवंकृते
तुयत्पुण्यंभीमसेनशृणुष्वतत् संवत्सरेतुयाश्चैवएकादश्योभवंतिवै तासांफल
कृष्णा+ प्रवाप्नोति[illegible]संशयंमाकृथा इतिमांकेशवःप्राहशंखचक्रगदाधरः सर्वान्धर्मान्प
रित्यज्यमामेकंशरणंव्रज एकादश्यांनिराहारीसर्वपापात्प्रमुच्यते द्रव्यशुद्धिःकलौ
नास्तिसंस्कारंस्मार्तमेवच वैदिक[illegible]कुतं[illegible]नास्तिप्राप्तेदुष्टेकलौयुगे सर्वधर्माहरेर्घोरे
पातकौघसमाकुले किंतुतेबहुनोक्तेनवायुपुत्रपुनःपुनः एकादश्यांनभुंजीतपक्ष

त्पु

योरुभयोरपि एकादश्यां सितेपक्षेभये मास्युकंदविना पूर्णफलमवाप्नोतियत्तत्छस्युद्रको
दर सर्वतीर्थेषुपस्तु गंपसर्वदानेषुयत्फलं तत्फलमभवाप्नोतिदुमांसत्यदकोदर संव
त्सरेगायायाःस्तुःभुक्ताःदरस्तादकोदर उपोष्याःस्तास्तुसर्वाःस्तुरेकादश्योपात्तसंभ
यः धनंधान्यंवहुपुत्रानाा[illegible]रोग्यंःसुखप्रदा उपोषितानरव्याघ्रइतिसत्यं ब्र
वीमिते यमदूतामहाकायाःकरालाःदरछरूपिरााः दंडपाशधरा[illegible]नोपसर्प
तितंनरं पीतांवरधराःसौम्याश्चकरुस्तामनोजवाः अंतकालेनयंत्येनं वैष्णवींवै
ष्णवींपुरीं तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसोपोष्या पापवर्जिता जलधेनुंनदात्त्वासर्वपापैः
प्रमुच्यते तस्मात्वमपिराजेंद्रउपवासार्चनंहरेः कुरुसर्वप्रयत्नेनसर्वपापप्रशांतये गम
उपवासंकरोमीदृ हिवमेचतथानिशि भो[illegible]परोदिदेवेशहामंवाचदुमाव ३५
मि

स्नै

८
[illegible]न रसुच्चार्यततोमंत्रमुपवासपरोभवेत् सर्वपापविनाशायश्रद्धादमसमन्वितःमे
रुमंदरमात्रंतुपपंस्त्रीपुरुषस्यपत् सर्वंतद्रस्मतांयातिएकादश्यांप्रभावतःन
शकुर्वंतियेरात्तुंजलधेनुंनराधिप सकांचनप्रदातव्योघटोवस्त्रेणसंवृतः तेयस्य देवस्याग्रेपः
श्रेयमंपोस्यैकुरुतेवैसपुण्यभाक् पलकोटिसुवर्णस्ययामेयामेलभेत्फलं स्नान निपतं
दानंजयोहोमोपदस्यांकुरुतेनरः तत्सर्वंचाक्षयंप्रोक्तं[illegible]वैष्णवंपदमाप्नुयात्
[illegible]क्षितं किंवापरेणाधर्मेणानरस्येकादशीविना उपोष्यसम्यग्विधिवद्वैष्णवंपद
माप्नुयात् सुवर्णंरजतंवासोपदस्यांसंप्रदीयते तस्मान्त्वंकुरुश्रेष्ठसर्वपापक्षयोभवेत्
सुवर्णंरजतंवासोपदस्यांसंप्रदीयते तस्मान्त्वंकुरुश्रेष्ठदत्तोकेसर्वा[illegible]ते
प्रप्नोतिदुर्गतिं येप्रदास्यंति दानानिद्वादश्यां समुपोषिताःऽयेमासिसितेपक्षेप्राप्स्यंति
योस्यांमन्वंसमस्माति सर्वपापप्रमुतंनरः २

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

परमंपदं ब्रह्महापघपः स्तेयोगुरुतल्पगः महान्तीमुच्यते पातकैः सर्वैरेकादश्याः प्रभावतः
विशेषंश्रृणु कौंतेय निर्ज्जलैकादशी दिने पातकैर्मनरे स्तिभिः अद्धाद्मसमन्वितैः जल
शायीनुसंप्रमोदयाधेनुस उत्तमामी। प्रयत्नात्यानपश्च्यं घृतधेनुरथापिवा स्वशक्त्याभिः
सुपुण्याभिर्मिष्टान्नेश्चपयस्विधेः तोयशायीः प्रयतेनद्विजोधर्मभृतांवरा॥ लुब्धोभवति वे
लिप्तैः तुष्टिर्मोक्षदोहरिः आसद्वारमाप्नुतः तेस्तु पेरूषानघुपोषिता पापात्मानो दुराचारा
दुष्टास्ते नात्रसंशयः सर्वधर्मविहीना स्तेपरेषानघुपोषिता कुलानांशतमागामि कुलानां
चैतनाशतैः। अस्तनामस्य नीतं वासुदेवस्यमंदिरं शांतेर्दीनेदिनपरे रखेद्दृष्ठतथाहरिं
कुर्वद्दिजीगारं रात्रौ येरणासमुपोषिता अन्नंपानंतथागावो वस्त्रशय्यासनंशुभं कमंडलुं
तथाछत्रंदातव्यंनिर्ज्जलाहिने उपानहोयोददातिघटंचैवनरोत्तम स सोवर्णेनयानेनस्वर्गे

ततः फलं समवाप्नोति द्वादश्या सुपोषणे २

लोके महीयते पश्चमांसप्रपयाद्वत्स्याप्यापिपविकीर्त्तयेत् तानुमोस्वर्गंगो लोके नात्रकार्याविचारणा यत्फलंमत्रिहितायांरा उग्रस्तेदिवाकरे द्वादश्यांदेवदेवेशः पूजनीयस्त्रिविक्रमः
गंधैः पुष्पैस्तथा धूपैर्वासोभिः प्रियदर्शनैः पूजयित्वा विधानेन मंत्रमेनमुदीरयन् मंत्रः॥
देवदेव हृषीकेश संसारार्णवतारक उदकुंभप्रदानेन नयमांपरमांगतिं ततः कुंभाप्रदातव्यो ब्राह्मणेभ्यः स्वशक्तितः मानवस्त्रयुताभामच्छत्रोपानद्युगान्विताः दानानिचान्नदेयानि जलधेनुर्विशेषतः भोजयित्वा ततो विप्रान्स्वयं भुंजीत वाग्यतः एवं यः कुरुते पुर्णां द्वादशीं पापनाशनीं सर्वपापविनिर्मुक्तः परंगच्छत्यनामयं दुर्लभं योगिनां राजन्भक्तिनिग्रहकारिणां ततः प्रभृति भीमेन द्वादश्या एकादशी शुभा भीमा चैकादशी नाम्नालोके ख्याता बभूवह ६३ इति श्री ब्रह्मवैवर्त्ते पुराणे ज्येष्ठशुक्लपक्षे निर्जलैका

ह्र

दशीमहात्म्यं युधिष्ठिर उवाच आषाढस्य कृष्णपक्षे तु किंनामैकादशी भवेत् कथयस्व प्र
ले यत्नेन मम माग्रे मधुसूदन श्रीकृष्ण उवाच व्रतानामुत्तमं राजन् कथयामि तवाग्रतः सर्वपाप
क्षयकरं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं आषाढस्यासिते पक्षे योगिनी नाम नामतः एकादशी नृपश्रे
ष्ठ महापातकनाशिनी संसारार्णवमग्नानां पोतभूता सनातनी जगत्त्रये सारभूता योगि
नीव्रतकारिणां कथयामि तवाग्रेऽहं कथां पौराणिकीं शुभां अलकायां राजराजः शिवरुद्र
भक्तिपरायणः तस्यासीत् पुष्पवटुको हेममालीति नामतः तस्य पत्नी सुरूपा च विशा ली
लाक्षी नामतः तस्याः स्नेहेन संसक्तः कामपाशवशंगतः पत्न्याः स्नेहसमासक्तो न स कुबे
रालयं गतः मानसात् पुष्पाण्युच्चित्य मानीय स्वगृहे स्थितः कुबेरो देवसदने करोति ह राम
रपूजनं मध्याह्नसमये राजन् पुष्पागमसमीक्षकः हेममाली स्वभवने रमते कांतया स ४२

घ

समानसार
ह यक्षराट् प्रत्युवाचाथ कालातिक्रमकोपितः कस्मान्नायाति भो यक्षा हेममाली दुरात्मवान्
तु कोपव्यक्तवान्यत्नः प्रत्युवाच पुनः पुनः यक्षा ऊचुः वनिताकामुको राजन् हेममाली रमते स्वेच्छया
नृप तेषां वाक्यं समाकर्ण्य कुबेरः कोपपूरितः आह्वयामास तं तूर्णं बटुकं हेममालि
नं ज्ञात्वा कालात्ययं सोऽपि भयव्याकुललोचनः अस्नातस्त्वागत्य कुबेरस्याग्रतः स्थि
छा तः तं दृष्ट्वा धनदः क्रुद्धः कोपसंरक्तलोचनः प्रत्युवाच रुषाविष्टः कोपप्रस्फुरिता
धरः कुबेर उवाच आः पाप दुष्ट दुर्वृत्त कृतवान् देवहेलनं अतो भव श्वित्रयुक्तो वियु
क्तः कांतया त्वया अस्मात् स्थानादपध्वस्तो गच्छ स्थानमथाधमं इत्युक्ते वचने तेन तस्मात् स्था
नात्स पातितः महादुःखाभिभूतश्च कुष्ठैः पीडितविग्रहः न च तोयं न भक्ष्यं च वने रौद्रे लभत्य क्षेपं
सौ न सुखं दिवसे तस्य न निद्रा लभते निशि क्षुधया पीडिततनुर्निदाघसंतप्तदुःखितः शि
शिवि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

वधूनां प्रभावेन मम यातिस्तस्य न लुप्यते पापकेनाभिभूतोपि पूर्वकर्मस्मरस्यहो भ्रममाणा
ऽतोगाधे हेमाद्रिपर्वतोत्तमं तत्रापश्यन्मुनिवरं मार्कंडेयं तपोनिधिं यस्यायुर्विघते
राजन्ब्रह्मणो दिवसाष्टकं आश्रमं स्मागतस्तस्य कंपबद्धांजलिः समं ववंदे चरणौ तत्र
कृ स्य दूरतः पापकर्मकृतं मार्कंडेयो मुनिवरो दृष्टवान्कुत्सितं तदा परोपकरणार्थाय स
मार्कंडेय इदमब्रवीत मार्कंडेय उवाच कस्मात्कुष्ठाभिभूतस्त्वं कुतो निंद्यतरो ह्यसि इत्यु
क्तः से प्रत्युवाच मार्कंडेयं महामुनिं हेममाल्युवाच राजराजस्यानुचरोहं हेममालीति
नामतः मानसात्सरः पद्मानि चित्य मानीय प्रत्यहं मुने शिवपूजनवेलायां कुबेराय सम
र्पयन् एकस्मिन्समये कालात्ययश्चाविहितो मया भूतो सौख्यप्रसंगेन कामव्याकुल राम
चेतसा ततः क्रुद्धेन शप्तोस्मि राजराजेन वै मुने कुष्ठाभिभूतः संजातो वियुक्तः कांतया ५२

रत्ति २

सह अधुनाहं तवमहात्म्यं प्राप्तोस्मि शुभकर्मणा सतां स्वभावतश्चित्तं परोपकरणे शुभं इ
ति ज्ञात्वा मुनिश्रेष्ठ मां प्रशाधि मे अनागसं मार्कंडेय उ० त्वया सत्यमिह प्रोक्तं नासत्यं भा
षितं यतः अतो व्रतोपदेशं ते कथयामि शुभप्रदं आषाढे कृष्णपक्षे त्वं योगिनीव्रतमाचर
अस्य व्रतस्य पुण्येन कुष्ठं यास्यति ते ध्रुवं इति वाक्यं ऋषेः श्रुत्वा दंडवत्पतितः क्षितौ उ
स्था त्थापितः स मुनिना बभूवातीव हर्षितः मार्कंडेयोपदेशेन कृतं तेन व्रतोत्तमं तं व्रतस्य प्र
भावेन देवरूपो बभूव सः संयोगं कांतया लेभे बुभुजे सौख्यमुत्तमं ईदृग्विधं नृपश्रे
ष्ठ कथितं योगिनीव्रतं अष्टाशीति सहस्राणि द्विजान्भोजयते तु यः तत्फलं समवाप्नो
कृ ति योगिनीव्रतकृन्नरः महापापप्रशमनं महापुण्यफलप्रदं शुचौ पक्षे कथितं राजन्यो
गिन्येकादशीव्रतं पठनाच्छ्रवणान्मर्त्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ३४ इति श्रीब्रह्मवैवर्ते पु

कोदव: किंनामी

राणो आषाढस्य शुक्लपक्षे योगिन्येकादशी माहात्म्यं युधिष्ठिर उवाच आषाढस्यासिते पक्षे एका
दशी भवेत् किंनामा को विधिस्तस्याः किं पुण्यं तद्वदस्व मे श्रीकृष्ण उवाच कथयामि म
हीपाल कथामाश्चर्यकारिणीं कथयामास यां ब्रह्मा नारदाय महात्मने नारद उवाच
कथयस्व प्रसादेन विष्णोराराधनाय मे आषाढशुक्लपक्षे तु किंनामैकादशी भवेत्
ब्रह्मोवाच वैष्णवोसि मुनिश्रेष्ठ साधु पृष्टं कलिप्रियं नातः परतरं लोके पवित्रं हरि
वासरात् पद्मामेति विख्याता नाम्नैकादशी सिता मांधाता नाम राजर्षिर्विवस्वद्वंश   चक्रवर्ती
संभवः बभूव चक्रवर्ती स सत्यसंधः प्रतापवान् तस्य राज्ये च कस्मिंश्चित् वर्षत्रयं न नाभवर्षि
न भवत्तदा तेनोद्विग्नाः प्रजाः राजानमूचुः अन्नाभावेन क्षुधार्ताः वयं योगाः क्षेमं कुरु राम
प्रजावचः श्रुत्वा राजा वनं जगाम तत्र ब्रह्मसुतं अंगिरसं दृष्ट्वा तच्चरणौ नत्वा परस्परं कु   ४२
                                                        सं
सर्वाः क्षेस

शलं पृष्ट्वा अनावृष्टिकारणं निवेद्य मुनिना आषाढशुक्ल एकादशी व्रतं कथितं राज्ञे राजा
स्वगृहं आगत्य व्रतं कृतं ततो वृष्टिर्जाता इति कथासंबंधः कथयामि महापुण्यां सर्वमोक्ष
प्रदायिनी कामिकानाम नामेति सर्वपापहरा शुभा यस्याः श्रवणमात्रेण वाजपेयफलं
लभेत् सत्यं सत्यं मयाप्रोक्तं नातः परतरं स्मृतां पापिनां पापनाशाय तस्मात् गामसिता
नेमा अतः परतरा श्रेष्ठा सा वै मोक्षप्रदायिनी एतस्मात्कारणाद्राजन् पूजयेत्ता तिथिं नृ
मा सर्वसंपत्करी भद्रा सिद्धिदा शांतिदायिनी वैष्णवैर्मम भक्तैश्च मद्भक्तचित्तैः महाश्रेष्ठा
आषाढे वामनो पोष्य आर्चितं तेन जगत्त्रयं वामनं पूजितं येन कमलपत्रलोचनं श्रा
षाढस्यासिते पक्षे कामिका या दिने तथा तेनार्चितं जगत्सर्वं त्रयो देवाः सनातनाः एतस्मा
त्कारणाद्राजन् कर्तव्यं हरिवासरं युधिष्ठिर उवाच संशयोस्ति महान्मह्यं श्रूयतां च

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रीकृष्णउवाच
ज ५

जनार्दनमाहेन कथं स्थितोसि देवेश कथंत्वं बलिना जितः संत्यक्ताः पार्थिव देवाः किंकुर्वंति
जनास्तथा किंव्रतं कोविधिस्तस्य चातुर्मास्यमुपोषितो त्वपिस्तस्ते आज्ञाय किंकुर्वंत्यांपो
रासितोकिंपुरं बलिर्वै दानवः पूर्वमासीत्त्रेतायुगे तथा पूजयंश्चैव मानित्संमद्भक्तिम
त्परायणः येस्तु विविधैः सूक्तैर्जपंतिमांस्सनिस्सशः द्विजानांपूजको नित्यं यज्ञकोटिक
रोत्तमः परं देवेंद्रविद्वेषी देवलोकमजीजयत महेंद्रोपि स्वर्लोके वैजितं तेन दुरात्मना
एवं विचार्य बहुधा ... रं द्रुतास्तुक्षिपि गुरुर्देवैर्जनेः सार्द्धं बहुधा पूजितो ह्यहं त
तो वामनरूपेणा अवतारेण पंचमः अत्युग्ररूपेणा तदा सर्वं ब्रह्मांड रूपिणा बाल
केन जितः सोवैमत्तमालं व्ययनस्थिवान् मयाव्याप्तं जगत्सर्वं ... मिति सा ... र
पमया ... यतां राजसत्तम संकल्पमात्रं वस्त्रधे सार्द्धं त्रयपदक्रमं प्राप्यमानेम

स्तु त: ४

छतंरूपं मयाधौ वं मत्वातु

जिनरास्तथा
कथयस्वतथा
सर्वं श्री...
दुकाम २
राम
५५

श्री

पिजदासंकल्प पतितो धरां भूर्लोके तु पदो मेसंभुवर्लोके तु जानुनी स्वर्लोके तु कटिं
... महर्लोके तयोदरं जनलोके च हृदयं तपोलोके च कंठकं सत्यलोके मुखं ...
उत्तमांगं ततोर्द्धकं चंद्रसूर्यग्रहाश्चैव नक्षत्रं योगसंयुताः देवाः संशाश्च नागाश्च ... श
मे० रीरं तथापरे स्तुवंतो देवैः संभूतेः सूक्तैश्च विविधैस्तथा करे गृहीत्वा तु बलिं त्रिपा
दैः पूरिता मही अर्द्धं तु तस्य पृथ्वीवै पदं तस्य स्वर्ग्रहं तदा तिष्ठोर सा ते लेरा जेन्द्रा न
वो मम पूजकः क्षिप्तं तु हस्तवेनैव याचितो हिं नराधिप त्वयोक्तं देववदे वेशानव द्वारे
वसाम्यहं विनयेनावनतो सौ स प्रसन्नो जनार्दनः उवाच कुरुश्रेष्ठ बलिं दानव
पुंगवं वसामि नृपशार्दूल दानशीलतवांतिके चातुर्मास्यसुरैः सार्द्धं सततं चैक
त्पजितो आषाढस्य कैपक्षे वै कामिका हरिवासरं तस्यां मेकांचमूर्तिर्मे बलिमा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

या

श्रिस्यतिष्ठति द्वितीयेनावतारेण विष्णुना काशमूर्तिना वसामि सर्वलोकेषु आसनाराधि
ते षुच सुप्यते वृद्दषिकेशो भावच्छायाति कार्तिकी तावदेभवते पुराणं सर्वदेवोत्तमोत्त
मं चातुर्मास्ये नियमं ये कुर्वंति नरोत्तमाः तेधन्याः कृतकृत्यास्ते भवंति मम वल्लभाः
उपवासस्य नियमं ये कभक्तस्य वा पुनः ब्रह्मचर्यं प्रकर्तव्यं मौनं च पत्रभोजनं वसुधा
शयनं प्रोक्तं नित्यस्नानं विधानतः फलपुष्पं ज्ञानत्यागं ताम्रे शाकादिकं तथा विना न
[illegible]नियमानि स्युः मंगलादीनि तान्यपि न कार्याणि कुरुश्रेष्ठ आत्मनः सुखमिच्छ
ता विशेषान्नप्रवर्त्तते तत्र उपनादिकाः क्रियाः भूमिपालस्य यात्रा वै न कर्तव्या नृप
प्रहा दधिक्षीरघृतमथो नियमं कुरुते नरः तैलाभ्यंगं न कर्त्तव्यं हरौ सुप्ते जनार्दने ल राम
वणादि रसं भोज्यं न त्याज्यमिति दृढकं चातुर्मास्ये प्रसुप्ते मासे सर्वं बुधे त्यायासु ४५

स्या

स्तेन च जगन्नाथे अच्युते गरुडध्वजे नियमं ये प्रकुर्वंति ते यांति परमां गतिं एतस्मात्कारणाद्र
जन्कर्तव्ये कादशी शुभा नातः परतरा काचिद्विद्या पापनाशनी यस्यां[illegible] देवो शंखच स्वपिति दे
क्रगदाधरः तस्यां च पूजयेद्देवं त्रैलोक्यस्य पितामहं रात्रौ जागरणं कार्यं महोत्सवैर्नृपयामकं
मंत्र्यान्विते भूमहो देमत्सर प्रापके महा एवं यः कुरुते राजन्नेकादश्यां व्रतोत्तमं स
र्वपापहरं चैव भुक्तिमुक्तिप्रदायकं शृणुयाच्चापि यो मर्त्यः कथां पापहरां शुभां अ
श्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ४४ इति श्रीस्कंदपुराणे आषाढशुक्लपक्षे
देवशयन्येकादशी माहात्म्यं युधिष्ठिर उवाच आषाढे शुक्लपक्षे वै य देवशयनी
व्रतं तं मया श्रुतं पूर्वं हि पुराणे बहुविस्तरं आवयोर्हरस्युपसे नु किं नामैकादशी
भवेत् एतत्कथय गोविंद वासुदेव नमोस्तु ते श्री हरस्मृउ ✓ गुराजस्रवसामिच्छा

- पुरा विप्रर्षिते राजन् नारदाय पितामहः
- यथाय उक्तवान्नानं तदहं वक्ष्यते शृणु॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

२ इषितस्य वचः मुनतो श्रीभगवान्वचनमब्रवीत्

ख्यानं पापनाशनं यच्छ्रोक्तं ब्रह्मणा पूर्वं पृच्छके नारदाय वै नारद उवाच भगवन् श्रोतुमि
च्छामि त्वत्तोहं कमलासन आश्विनस्य सिते पक्षे किंनामैकादशी भवेत् को देवः को विधि
स्तस्याः किं किं पुण्यं कथय प्रभो ब्रह्मोवाच शृणु नारद ते वच्मि लोकानां हितका
म्यया आश्विनीकादशी स्वच्छा कामदा नामतः अस्याः श्रवणमात्रेण वाजपेय ना ४
फलं लभेत् अस्यां यः कुरुते देवं शंखचक्रगदाधरं श्रीधराख्यं हरिं विष्णुं माधवं
मधुसूदनं जपते ध्यायते यो वै तस्य पुण्यफलं शृणु नाप्नोति यां न काश्यां च नैमिषे
न च पुष्करे तत्फलं समवाप्नोति यत्फलं कृष्णपूजनात् केदारे च कुरुक्षेत्रे
राहुग्रस्ते दिवाकरे तत्फलं समवाप्नोति यत्फलं कृष्णपूजनात् गोगृहवैर्यां गुरौ सिं एम
हे व्यतिपाते चंडके तत्फलं समवाप्नोति यत्फलं कृष्णपूजनात् समागरवनोपेतां ४६

यो ददाति वसुंधरां कामिकाव्रतकारी च उभौ समफलौ स्मृतौ प्रसूयमानां यो धेनुं दद्यात्सो
पस्करां नरः तत्फलं समवाप्नोति कामिकाव्रतकारकः श्रावणे श्रीधरं देवं पूजयेद्यो नरो
पू त्तमः तेन वै पूजिता देवा गंधर्वोरगपन्नगाः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कामिकादिवसे हरिः
पूजनीयो यथाशक्त्या मानुषैः पापभीरुभिः संसारार्णवमग्नानां पापपंकसमाकुले
तेषां समुद्धरणार्थाय कामिकाव्रतमुत्तमं नातः परतरा काचित्पवित्रा पापहारिणी एवं
नारद जानीहि स्वयमाह पुरा हरिः अध्यात्मविद्यानिरतैर्यत्फलं प्राप्यते नरैः ततो
बहुतरं वृद्धिः कामदाव्रतसेवनात् रात्रौ जागरणं कृत्वा कामिकाव्रतकृन्नरः न पश्
यति यमं रौद्रं नैव पश्यति दुर्गतिं न पश्यति कुयोनिं च कामिकाव्रतसेवनात् कामि
कायाव्रती चौरो कैवल्यं योगिनो गताः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्तव्यं नियमात्मभिः तुलसीप्र

Indira Gandhi National Centre for the Arts

सवैः पत्रैर्यो नरः पूजयेद्धरिं न स लिप्यति पापेन पद्मपत्रमिवांभसा सुवर्णभारमेकं तु
रजतं च चतुर्गुणं तत्फलमवाप्नोति तुलसीदलपूजनात् रत्नमौक्तिकवैडूर्यप्रवालादि
भिरर्चितः न तुष्यति तथा विष्णुः तुलसीपूजनाद्यथा तुलसीमंजरीभिस्तु पूजितो ये
न केशवः आजन्मकृतपापस्य तेन संमार्जिता लिपिः याद्दशा निखिलाघसंघशम
नृपिः नी स्पृष्टा वपुः पावनी रोगाणामभिवंदिता निवसिनी सिक्तांतकत्रासिनी प्रत्यासत्तिवि
धायनी भगवतः कृष्णस्य संरोपिता न्यस्ता तच्चरणे विमुक्तिफलदा तस्यै तुलस्यै नमः
दीपं ददाति यो मर्त्यः दिवारात्रौ हरेर्दिने पितरः तस्य तृप्यंति अमृतेन दिविस्थिता
घृतेन दीपं प्रज्वाल्य तिलतैलेन वा पुनः प्रयाति सूर्यलोकं स दीपकोटिशतैर्वृता राम
पीत वाग्रे कथिता कामिकामहिमा अतो नरैः प्रकर्त्तव्या सर्वपातकहारिणी ४७

एवं हि कथितं पूर्वं ब्रह्म णा नारदाय वै॥ तस्य पुण्यस्य संख्यानं चित्रगुप्तो न वेत्त्यलं ... दीपको य
स्य ज्वलति हेकादशीदिने

ब्रह्महत्यापहरणी अगम्यागमहत्याविनाशिनी त्रिदिवस्थानदात्री च महापुण्यफलप्रदा श्रुत्वा मह
त्म्यमेतस्या नरः श्रद्धासमन्वितः विष्णुलोकमवाप्नोति सर्वपापैः प्रमुच्यते ३० इति ब्रह्म
वैवर्त्तपुराणे श्रावणकृष्णैकादशीमाहात्म्यं युधिष्ठिर उ० श्रावणस्य सिते पक्षे किंनामै
कादशी भवेत् कथयस्व प्रसादेन ममाग्रे मधुसूदन श्रीकृष्ण उ० शृणुष्वावहितो रा
जन् कथां पापहरां शुभां यस्याः श्रवणमात्रेण वाजपेयफलं लभेत् द्वापरस्य युगस्यादौ पु
जि रा माहिष्मती पुरि पुरा महीजिद्राजा स्यात्तो राज्यं पालयति स्वकं पुत्रहीनस्य तस्यैव न तद्रा
ज्यं सुखप्रदं अपुत्रस्य सुखं नास्ति इह लोके परे तथा यततो स्य सुतप्राप्तौ कालो बहु
तरो गतः न प्राप्तश्च सुतो राज्ञा सर्वसौख्यप्रदो नृणां दृष्ट्वात्मानं प्रवयसं राजा चिंतापु
रोऽभवत् तदागतः प्रजामध्ये इदं वचनमब्रवीत् इह जन्मनि भो लोकाः न मया पातकं कृतं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अन्यायोपार्जितं वित्तं क्षिप्तं कोशे मया नहि ब्रह्मस्वं देवद्रविणं न गृहीतं मया क्वचित् न्यासाप
हारो न कृतः परस्य बहुपापदः सुतवत्पालिता लोकाः धर्मेण विजिता मही दुष्टश्च पातितो दं
डैर्बंधुपुत्रादिकेष्वपि शिष्टाः सुपूजिता नित्यं द्वेष्या अपि मया जनाः इत्येवं व्रजतो मार्गे धर्म
युक्ते द्विजोत्तमाः कस्मान्मम गृहे पुत्रो न जातस्तद्विचिंत्यतां इति वाचं द्विजाः श्रुत्वा सप्र
जाः सपुरोहिताः मंत्रं संमंत्र्य त्वा नृपहितं जग्मुस्ते गहनं वनं इतश्चेतश्च पश्यंतः आश्रमान् वि
सेवितान् नृपतेर्हितमिच्छंतो ददृशुर्मुनिसत्तमं तप्यमानं तपो घोरं निरानंदं निराम
यं निराहारं जितात्मानं जितक्रोधं सनातनं लोमशं धर्मतत्त्वज्ञं सर्वशास्त्रविशारदं दी
र्घायुषं महात्मानं अनेकब्रह्मसंमितं कल्पे कल्पे गते यस्य एकं लोम व्यशीर्यते अतो लो राम
मशनामानं त्रिकालज्ञं महामुनिं तं दृष्ट्वा हर्षिताः सर्वे आजग्मुस्तस्य संनिधिं यथान्या ५८

यं यथार्हो यन्मस्ते चक्रुर्यथोचितं विनयावनताः सर्वे ऊचुश्चैव परस्परं अस्मद्भाग्यवशादे
व प्राप्तोयं मुनिसत्तमः लोमश उ० किमर्थमिह संप्राप्ताः कथयध्वं सकारणं मद्दर्शनाहृ
ष्टगिरः स्तुवंतस्त्व मां किमु असंशयं करिष्यामि भवतां यद्धितं भवेत् परोपकृतये जन्म
मादृशानां न संशयः जना ऊचुः श्रूयतामभिधास्यामो वयमागमकारणं संशयच्छेदना
धि= र्थाय तव संनिधिमागताः पद्मयोनेः परतरः त्वत्तः श्रेष्ठो न विद्यते अतः कार्यवशात्प्राप्ताः
समीपं भवतो वयं महीजिन्नाम राजासौ पुत्रहीनोस्ति सांप्रतं वयं तस्य प्रजा ब्रह्मन्
पुत्रवत्तेन पालिताः तं पुत्ररहितं दृष्ट्वा तस्य दुःखेन दुःखिताः तपः कर्तुमिहायाताम
तिं कृत्वा तु नैष्ठिकीं तस्य भाग्यवशाद्दृष्टोस्माभिस्त्वं द्विजोत्तम महतां दर्शनेनैव का
र्यसिद्धिर्भवेन्नृणां उपदेशं वद मुने राज्ञः पुत्रो यथा भवेत् तेषामेवं वचः श्रुत्वा मुहू

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ध्यानमास्थितः प्रभुवाच मुनिर्ज्ञात्वा तस्य जन्म पुरातनं ॥ लोमश उ० ॥ पुरा जन्मनि वैश्योयं ध
नहीनो नृशंसः स्मृतः ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे दशमीदिवसे तथा मध्यं गते द्युमणौ प्राप्तो ग्रा
मसीम्नि जलाशये कूपिकां सजलां दृष्ट्वा जलपाने मनो दधौ सद्यः सूता सवत्सा च धेनु
स्तत्र समागता तृषार्त्ता चैव निदाघार्त्ता तस्यां भापः पयौ तु सा पिबन्ती वारयित्वा तामसौ
तोयं स्वयं पपौ ॥ कर्मणा तस्य पाकेन पुत्रहीनो नृपो भवत् कस्यापि जन्मनः पुण्यात् प्रा
प्तं राज्यमकंटकं ॥ लोका ऊचुः ॥ पुराणात् पापं क्षयं याति पुराणेषु श्रुयते मुने पुण्योपदेशं
कथय येन पापक्षयो भवेत् यथा भवत्प्रसादेन पुत्रो भवति भूपतेः ॥ लोमश उ० ॥ श्राव
णे शुक्लपक्षे तु पुत्रदा नाम विश्रुता एकादशी वांछितदा कुरुध्वं तद्व्रतं जनाः यथा[illegible] राम
विधियथा मायं यथोक्तं जागरान्वितं तस्य पुराप[illegible] मलं दद्ध्वं नृपतये जनाः एवं कृ ४८
मस्मै

कृतः
ते सुनिपते राज्ञः पुत्रो भविष्यति श्रुत्वा ते लोमशवचः सर्वे प्रणम्य द्विजोत्तमं प्र[illegible]स्वान्गृहान्
जग्मुर्हर्षोत्फुल्लविलोचनाः श्रावणे तु समासाद्य स्मृत्वा लोमशभाषितं राज्ञा सह व्रतं चक्रुः
सर्वे श्रद्धासमन्विताः द्वादश्यां दिवसे पुण्यं ददुर्नृपतये जनाः एवमेषा नृपश्रेष्ठ पुत्रदा
नाम विश्रुता कर्त्तव्या सुखमिच्छद्भिरिह लोके परत्र च श्रुत्वा माहात्म्यमेतस्याः नरः पापैः
प्रमुच्यते इहामुत्र सुखं प्राप्य परत्र स्वर्गतिं लभेत् ॥ इति भविष्योत्तरपुराणे श्रावणशुक्लै
४ स्पष्ट कादशीमाहात्म्यं ॥ युधिष्ठिर उ० ॥ भाद्रे[illegible] कृष्णपक्षे तु किं नाम एकादशी भवेत् एतदिच्छाम्यहं
श्रोतुं कथयस्व जनार्दन ॥ श्रीकृष्ण उ० ॥ शृणुष्वैकमना राजन् कथयिष्यामि विस्तरात्
अजेति नामतः प्रोक्ता सर्वपापप्रणाशिनी पूजयित्वा हृषीकेशं व्रतमस्याः करोति यः
पापानि तस्य नश्यंति महापातकजान्यपि नातः परतरा राजन् लोकद्वयहिता वरा ॥ सम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

५

मुक्तं मया पूर्वेतन्नामत्वं मम भाषितं हरिश्चन्द्र इति ख्यातो बभूव नृपतिः पुरा चक्रवर्त्ती सत्यसं
धः समस्ताया भुवः पतिः कस्यापि कर्मणो भोगात् राज्यभ्रष्टो बभूव सः विक्रीत्वा वनितां पु
त्रौ सञ्चकारात्मविक्रयं पुल्कसस्य च दासत्वं गतो राजा स पुण्यकृत् सत्यमालम्ब्य राजे
न्द्र मृतचैलापहारकः सोऽभवन्नृपतिश्रेष्ठो न सत्याच्चालितस्तथा एवं गतस्य नृपतेर्बह
वो वत्सरा गताः ततश्चिन्तापरो राजा न स बभूवाति दुःखितः । किं करोमि क्व गच्छामि
निष्कृतिर्मे कथं भवेत् । इति चिन्तयतस्तस्य मग्नस्य वृजिनार्णवे आजगाम मुनिः मय ६
कश्चित् ज्ञात्वा राजानमातुरं परोपकारार्थाय निर्मितो ब्रह्मणा द्विजाः स तं दृष्ट्वा
द्विजवरं नाम नृपसत्तमः कृताञ्जलिपुटो भूत्वा गौतमस्याग्रतः स्थितः कथयामा गम
स वृत्तान्तमात्मनो दुःखसंयुतं श्रुत्वा नृपतिवाक्यानि गौतमो विस्मयान्वितः उपदेशं ५०

नृपतये व्रतस्यास्य ददौ मुनिः मासि भाद्रपदे राजन् कृष्णपक्षे तिथौ भवेत् एकादशी समाख्याता
अजा नाम्नाति पुण्यदा अस्याः कुरु व्रतं राजन् पापस्यान्तो भविष्यति तव भाग्यवशादेषास
माप्ते त्रिसमागता उपवासपरो भूत्वा रात्रौ जागरणं कुरु एवमस्या व्रते चीर्णे तव पापक्षयो
ध्रुवं तव पुण्यप्रभावेन आगतोऽहं नृपोत्तम एवमेव कथयित्वा तु मुनिरन्तरधीयत मुने
र्वाक्यं नृपः श्रुत्वा चकार व्रतमुत्तमं कृते तस्मिन् व्रते राजन् पापस्यान्तो भवत् क्षणात्
श्रूयतां राजशार्दूल प्रभावोऽस्य व्रतस्य च यद्दुःखं बहुभिर्वर्षैर्भोक्तव्यं तत्क्षयो भवेत् नि
स्तीर्णदुःखो राजाभूत् व्रतस्यास्य प्रभावतः पत्न्या सह समायोगं पुत्रजीवनमाप सः दे
व दुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिरभूद्दिवः एकादश्याः प्रभावेन प्राप्य राज्यमकण्टकं स्वर्गले मह
स्त्रिदिवं ययौ सपुरः सपरिच्छदः ईदृशं व्रतं राजन् ये कुर्वन्ति द्विजोत्तमाः सर्वपापविनिर्मुक्ता

[illegible]

[illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स्त्रिदिवं यांति ते नृप ४८ नाद्भुवणात् राजन्नश्वमेधफलं भवेत् २२ इति ब्रह्मांडपुराणे माद्र
पद शुक्लैकादशी माहात्म्यं युधिष्ठिर उ० नभस्यस्यासिते पक्षे का प्रिये कादशी भ
वेत् किंनामा को विधिस्तस्याः किं पुण्यं च वदस्व मे श्रीकृष्ण उ० कथयामि महापुण्यं स्व
र्गमोक्षप्रदायिनीं कामिकानाम नाम्नेति अर्वपापहरा परा यस्याः श्रवणमात्रेण वाजपे
यफलं लभेत् सत्यं सत्यं मया प्रोक्तं नातः परतरं नृणां पापिनां पापनाशाय हन्ता ग्रा
मणिरुत्तमा अतः परतरा श्रेष्ठा न वै मोक्षप्रदायिनी एतस्मात्कारणाद्राजन्नुपतां
गतिन्नमा वैष्णवैर्मसभक्तैस्तु मनुजास्तु निपापकैः नभस्ये वामनो येषु अर्चितस्तैर्ज
गत्रयं वामनः पूजितो येन कमलैः कमलेक्षणः नभस्यस्यासिते पक्षे कामिकायाः राम
रितेन तथा तेनार्चितं जगत्सर्वं त्रयो देवाः सनातनः एतस्मात्कारणाद्राजन् कर्तव्यं ५२

हरिवासरे युधिष्ठिर उ० संशयोस्ति प्रहात्म्य ह्यं श्रूयतां च जनार्दन कथं स्वपिषि देवेश कुतो
देव संशयोस्ति मम प्रभो श्रीकृष्ण उवाच श्रूयतां राजशार्दूल कथां पापहरां परां बलिर्वै दा
नवः पूर्वमासीत्त्रेतायुगे तथा पूजयंस्त्वं मां नित्यं मद्भक्तो मत्परायणः जपस्तु विवि
धैः सूक्तैर्यजते मां स नियशः द्विजानां पूजके नित्यं सत्यं धर्मे रताशयः परं त्वीं इन्द्र
नं द्वेषी देवलोकमजीजयत् मद्दत्तः मिं इलोकं वै जितं तेन महात्मना एवं विचार्य बहुधा
स्तुतं इन्द्राणस्तुक्तिभिः गुरुणा देवतैः सार्द्धं बहुधा पूजितो ह्यहं ततो वामनरूपेणाव
वतारेणापंचमः अत्युग्ररूपेणा तदा सर्वब्रह्मांडरूपिणा बालकेन जितः सो वै सत्यमा
लंब्यता द्विमतवान् मया याचागत्स स बलिः प्रार्थितो बहुरूपिणा पदत्रयं च मे देहि
दत्तं मे भुवनत्रयं इत्युक्तेन मया राजा दत्तवान् त्रिपदां भुवं संकल्पमात्रं ववृधे मादिर्वि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्चपरविक्रम भूर्लोके तु दृष्टो पादो भुवर्लोके तु जानुनी स्वर्लोके तु कटिस्तस्य महर्लोके
तथोदरं जनलोके तु हृदयं तपोलोके च कंठकं सत्यलोके मुखं ख्याप्यउत्तमांगं तथोर्द्ध्वकं
चंद्रसूर्यग्रहाश्चैव भगणो योगसंयुता सेंद्राश्चैव तथा देवा नागाशेषादयः परेस्तु
वंतो वेदमंत्रैः सूक्तैश्च विविधैस्तु यं करग्रहीत्वा तु बलिम ब्रुवं वचनं तदा एके
न क्रमिता पृथ्वी द्वितीयेन त्रिविष्टपं तृतीयस्य तु पादस्य स्थानं देहि महानघ एव
मुक्ते मयात्सो पि मस्तकं दत्तवान्बलिः ततो वि मस्तके ह्यंकं परं तस्य मयातदा स्थि
तो रसातले राजन्दत्तान्वो मम पूजकः स्थितेस्तु दानवेंद्रे वै किमकुर्वन्नतः परं वि
नयावनतं दृष्ट्वा प्रसन्नो मधुनारदेन: नमस्य भुक्तये दत्ते वै कामिकाहरिवासरात् गम
ममैकात्तत्रमूर्तैवै बलिस्माश्रित्य तिष्ठते द्वितीयां शेषपृष्ठे वै क्षीराब्धिमागतोत्तमे ५२

सुप्ते च हृषीकेशे यावद्यायाति कार्तिकी तावद्भवतु ते पुण्यं सर्वं पुरणोत्तमं यतस्मात्का
रणाद्राजन्कर्तव्या च प्रयत्नतः नातः परतरा काचित्सा स्यकदा हरिणी तस्यां च सुप्ते दे
वः शंखचक्रगदाधरः तस्यां च पूजयेद्देवं त्रैलोक्यस्य पितामहं दधिदानं प्रकर्तव्यं रौ
प्यं तंदुलसंयुतं रात्रौ जागरणं कृत्वा भुक्तिमुक्तिं विशेषतः एवं यः कुरुते राजन्नएका
दस्याः व्रतं शुभं सर्वपापहरं चैव भुक्तिप्रदाप्रकं शृणुयाच्चैव यो मर्त्यः कथां पापह
रां शुभां अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ३८ इति श्रीस्कंदपुराणे वामनैका
दशीमहात्म्यं युधिष्ठिर उ० कथयस्व प्रसादेन मम मासे मधुसूदन दरस्वेया वाश्वि
नेपक्षे कं नामैकादशी भवेत् श्रीहर उ० आश्विने दरस्तुपक्षे तु इंदिरा नाम नामतः त
स्याः व्रतप्रभावेन महापापैः प्रणश्यति अधोयोनिगता नां च पितॄणां गतिदायनि श्र

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

गुह्या च हितो राजन्कथां पापहरां परां यस्याः श्रवणमात्रेण वाजपेयफलं लभेत् पुरा कृ
तयुगे राजा बभूव रिपुसूदनः इंद्रसेन इति ख्यातः पुरीं माहिष्मतीं प्रति स राज्यं पालयामा
स धर्मेण यशसा च समन्वितः पुत्रपौत्रसमायुक्तो धनधान्यसमन्वितः माहिष्मत्यधिपो राजा वि
ष्णुभक्तिपरायणः जपन्विंगोरनामानि मुक्तिदानि नराधिपः कालं नयति विधिवदध्या
त्मध्यानचिंतकः एकस्मिन्दिवसे राज्ञि सुखासीने सभागते अवतीर्याजगाम धीमानंबरा
द्वारदो मुनिः तमागतमभिप्रेक्ष्य प्रत्युत्थाय कृतांजलिः पूजयित्वार्घ्यविधिना चासने
संनिवेशयत् सुखोपविष्टः स मुनिः प्रत्युवाच नृपोत्तमं कुशलं तव राजेंद्र सप्तस्वंगेषु व
र्त्तते धर्मे मतिर्वर्त्तते ते विष्णुभक्तिरतिः सदा इति वाक्यं तु देवर्षेः श्रुत्वा राजा तमब्रवीत् एम
राजोवाच त्वत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठ सर्वत्र कुशलं मम अद्य कृतक्रियाः सर्वाः सफला माव ५३

दर्शनात् प्रसादं कुरु विप्रर्षे ब्रूह्यागमनकारणं नारद उ० शृणु राजन्शार्दूल मद्वचो विस्मयप्र
दं ब्रह्मलोकादहं प्राप्तो यमलोकं नृपोत्तम यमेनार्चितो भक्त्या उपविष्टो वरासने धर्म
शीलाः सत्यवंतो भास्करिं समुपासते बहुपुण्यप्रकर्त्ता रोव्रतवैकल्यदोषतः सभायां श्रा
द्धदेवस्य मया दृष्टः पिता तव कथितं तेन संदेशं तन्निबोध जनेश्वर इंद्रसेन इति ख्यातो
राजा माहिष्मतीप्रभुः तस्याग्रे कथय ब्रह्मन्नवस्थितं मां यमसंनिधौ केनापि चांतरायेण
पूर्वजन्मोद्भवेन वै स्वर्गं प्रेषय मां पुत्र इंदिराव्रतदानतः इत्युक्तोऽहं समायातः समीपं
तव पार्थिव पितुः स्वर्गं जपेद्राजन्निंदिराव्रतमाचर तेन व्रतप्रभावेन स्वर्गं यास्यति ते पि
ता राजोवाच कथयस्व प्रसादेन भगवन्निंदिराव्रतं विधिना केन कर्त्तव्यं कस्मिन्पक्षे ति
थौ तथा नारद उ० शृणु राजन्हितं वक्ष्ये व्रतस्यास्य विधिं शुभं आश्विनस्यासिते पक्षे दश

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

मीदिवसे शुभे प्रातः स्नानं प्रकुर्वीत श्रद्धायुक्तेन चेतसा ततो मध्यान्हसमये स्नानं दत्वा न
दिर्जले पितॄणां प्रीतये श्राद्धं कुर्याद् श्रद्धासमन्वितः एकभक्तं ततः दत्वा रात्रौ भूमौ श
यीत यः प्रभाते विमले जाते प्राप्ते चैकादशीदिने मुखप्रक्षालनं कुर्याद् दंतधावनव
र्जितं उपावासस्य नियमं गृह्णीयाद् भक्तिभावतः अद्य स्थित्वा निराहारः सर्वभोगवि
वर्जितः श्वोभोक्ष्ये पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत इत्येवं नियमं दत्वा मध्यान्हसम
ये तथा शालिग्रामशिलाग्रे तु श्राद्धं दत्वा यथाविधिः भोजयित्वा द्विजवरान् दक्षिणा
भिः सुपूजितान् पितृशेषं समाघ्राय गां वै दद्याद् विचक्षणः पूजयित्वा हृषीकेशं धू
पगंधादिभिः स्तथा रात्रौ जागरणं दत्वा केशवस्य समीपतः ततः प्रभातसमये संप्रा राम
प्ते द्वादशीदिने आर्चयित्वा हरिं भक्त्या भोजयित्वा द्विजानथ बंधुदौहित्रपुत्रादीन् ५४

स्वयं भुंजीत वाग्यतः अनेन विधिना राजन् व्रतं कुरु विधानतः विष्णुलोकं प्रयास्यंति पितरस्त
व क्रपते दृष्ट्वा न पतिं राजन्मुनिरंतरधीयत एवोक्तविधिना राजा चकार व्रतमुत्तमं अ
तं पुरे राससहितः पुत्रभृत्यसमन्वितः दरते व्रते तु कौंतेय पुष्पवृष्टिरभूद्दिवः तत्क्षणा
त गरुडारूढो जगाम हरिमंदिरं इंद्रसेनोपि राजेंद्र दत्वा राज्यमकंटकं राज्यं निवेश्य त
नयं जगाम त्रिदिवं स्वयं इंदिराव्रतमहात्म्यं तवाग्रे कथितं मया पठनाच्छ्रवणाद्राजन् स
र्वपापैः प्रमुच्यते इति श्रीब्रह्मवैवर्त्ते पुराणे आश्विनकृष्णेंदिरामहात्म्यं युधिष्ठिर उ॰
कथयस्व प्रसादेन भगवन्मधुसूदन इषस्य शुक्लपक्षे वै किंनामैकादशी भवेत् श्री
कृष्ण उवाच शृणु राजेंद्र वक्ष्यामि माहात्म्यं पापनाशनं शुक्लपक्षे चाश्वियुजि त्रेवदे
कादशी तु सा पापांकुशेति विख्याता सर्वपापहरा परा पद्मनाभाभिधानं मां पूजयेत

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्रमानवः सर्वाभिष्टफलप्राप्तिस्स्यां मोक्षपराप्तये तपमाप्यानरस्तीव्रं चिरं मुनिपर्वतेंद्रि
यः तत्फलं समवाप्नोति तत्रत्वागरुडध्वजं दृष्ट्वापि वसुधाः पापं नरो मोहसमन्वितः
नयाति नरकं नत्वा सर्वपापहरं हरिं पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च त
त्तत्फलमाप्नोति विष्णोर्नामानुकीर्तनात् देवं शार्ङ्गधरं विष्णुं ये प्रपन्ना जनार्दनं नते
षां यमलोकस्य नगर्भे जायते क्वचित् दुष्पोष्ये कादशी मेका प्रसंगेनापि मानवः
नायाति यातनां यामि पापं दृष्ट्वापि दारुणां वैष्णवः फरुषो भूत्वा शिवनिंदां करोति यः
नावं हि वैष्णवं त्रोकं स याति नरकं ध्रुवं शैवः पाशुपतो भूत्वा विष्णोर्निंदां करोति चेत्
शैरवपयते घोरे यावदिंद्राश्चतुर्दश न हृष्यं पावनं किंचित्त्रिषु लोकेषु विद्यते यादृ राम
शं पद्मनाभस्य दिने पातकहानिदं तावत्पापानि देहेस्मिन् तिष्ठंति मनुजाधिप या ५५

वन्नोपवसते जंतुः पद्मनाभा दिने शुभं अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च एकाद
श्युपवासस्य कलां नार्हंति षोडशीं अश्वमेधं च एकादशी समं किंचित्पुराणं लोके न वि
द्यते व्याजेनापि दृता राजन्नरस्संपत्तिभास्करिं स्वर्गमोक्षप्रदा ह्येषा शरीरारोग्यदा
यिनी सुकलत्रप्रदा ह्येषा धनपुत्रप्रदायिनी न गंगा न गया राजन्न काशी न च पुष्करं
न चापि कौरवं क्षेत्रं पुण्यं भूत हरेर्दिनात् रात्रौ जागरणं कृत्वा समुपोष्य हरेर्दिने न्ना
नायासेन भूपाल प्राप्यते वैष्णवं पदं दश वै मातृके पक्षे दश राजेंद्र पैतृके प्रिया
याः दश पक्षे तु पुरुषानुद्धरेत्तरः चतुर्भुजा दिव्यरूपाः नागारिदत्तकेतनाः स्रग्वि
णः पीतवस्त्राश्च प्रयांति हरिमंदिरं बालत्वे यौवनत्वे च वृद्धत्वेपि न पोषणम् दुष्पोष्यो
कादशीं तूर्णं नेति पापोपि दुर्गतिं पापांकुशामुपोष्येव आश्विनस्यासिते नरः सर्व

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पापविनिर्मुक्तो हरिलोकं स गच्छति दत्वा हेमतिलान्भूमिं गामन्नं कन्यकां तथा यत्पु
ण्यं समवाप्नोति तत्पुण्यं हरिजागरात् अस्य पुण्यविहीनानि दिनान्येकादशीविना
सलोहकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति एवं धर्मविदं कुर्यात् हरिद्रोपि न पोत्तम सु
माचरेत् यथाशक्तिस्त्वान्नदानादिकाः क्रियाः तत्स ग राम सोधा नामसंवाराणां पुराणकर्म
णां कर्त्तारो नैव पश्यंति धीरास्तां यमयातनां दीर्घायुषो धनाढ्याः कुलिना रो
गवर्जिताः दृश्यंते मानवा लोके पुराणकर्त्तारो दृशाः किमत्र बहुनोक्तेन यासधर्मे
ण दुर्गतिं आरोहयंति दिवं धर्मे नात्र कार्यविचारणा इति ते कथितं राजन् यत्पृष्टोहं
त्वयानघ २७ इति ब्रह्मवैवर्त्ते पुराणे रोगाश्विन कृष्णपक्षे पापांकुशामाहात्म्यं युधि
ष्ठिर उवाच कथयस्व प्रसादेन मम स्नेहाज्जनार्दन कार्त्तिकस्यासिते किंनामैकादशी राम ५६

भवेत् श्रीकृष्ण उ० श्रूयतां राजशार्दूल कथयामि तवाग्रजः कार्त्तिके कृष्णपक्षे तु रमा
नामा सुशोभना एकादशी समाख्याता महापापहरा परा अस्याः प्रसंगतो राजन्महा
त्म्यं प्रवदामि ते मुचुकुंद इति ख्यातो बभुव नृपतिः पुरा देवेंद्रेन समं यस्य सख्यं प्राप्तं दश
मिद्दिने न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं हरेर्दिने श्रुत्वा पटहनिर्घोषं शोभनस्त्वब्रवी
त्प्रियां किं कर्त्तव्यं मया कांते देहि शिक्षां सुशोभने चंद्रभागोवाच मत्पितुर्वेश्म
नि विभो भोक्तव्यं नापि केनचित् गजैरश्वैश्च करभैरन्यैः पशुभिरेव च तृणमन्नं
तथा वारि न भोक्तव्यं हरेर्दिने मानवैस्तु कुतः कांत भुज्यते हरिवासरे यदि त्वं भोक्ष्य
से कांत यतोऽहं प्रयास्यसि एवं विचार्य मनसा सुदृढं मानसं कुरु शोभन उवाच
सत्यमेतत्प्रिये वाक्यं करिष्येहमुपोषणं दैवेन विहितं यच्च तत्तथैव भविष्यति इति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

इष्टिमतिं कृत्वा चकार नियमं व्रतं क्षुत्पिपापीडीततनुः सबभूवातिदुःखितः इति चिंत
यतस्तस्य आदित्यो सा समगात्क्षितिं वैष्णवानां नराणां हि सा निशा हर्षवर्द्धिनि हरिपू
जारतानां च जागरासक्तचेतसां वक्वत्नृपशार्दूल शोभनस्याति दुःसहा रवेरुदये वे
रुदयवेलायां शोभनः पंचतां गतः दाहयामास राजा तं राजयोग्यैश्च प्रेदारुभिः चंद्र
भागात्मदेहं हदायजिनासह दरत्वेद्धे हि किंकं मं तस्को जनक वेश्मनि शोभने
नृपश्रेष्ठ रमाव्रतप्रसादतः प्राप्तं देवपुरं रम्यं मंदराचलसानुनि अनूपममनाध्
ष्यमसंख्येयगुणान्वितं हेमस्तंभमयैः सौधैः रत्नवैडूर्यमंडितैः स्फटिकैर्विविधा
कारैः विचित्ररूपशोभितं सिंहासनसमारूढः स्वश्वेतच्छत्रचामरैः किरीटकुंडलयुतो राम
हारकेयूरभूषितः स्तूयमानश्च गंधर्वैरप्सरोगणसेवितः शोभनः शोभते तत्र ५८

देवराजपरो यथा सोमशर्मेति विख्यातो मुचुकुंदपुरे वसन् तीर्थयात्राप्रसंगेन भ्रममाविप्रो
ददर्शतं नृपजामातरं ज्ञात्वा तत्समीपं जगाम सः असनादुत्थितः शीघ्रं नमश्चक्रे द्वि
जोत्तमं चकार कुशलप्रश्नं श्वसुरस्य नृपस्य च कांतायाश्चंद्रभागायास्तथैव नगर
स्य च सोमशर्मा वाच कुशलं वर्तते राजन् आश्चर्यं परमं मम पुरं विचित्रं रुचिरं न
दृष्टं केनचित्क्वचित् एतदाचक्ष्व नृपते कुतः प्राप्तमिदं त्वया शोभन उ० कार्तिक
स्यासिते पक्षे नाम्ना चैकादशी रमा तामुपोष्य मया प्राप्तं द्विजेंद्र परमं ध्रुवं ध्रुवं भवति
यथैव तत्कुरुष्व द्विजोत्तम द्विज उ० कथमध्रुवमेतद्धि कथं हि भवति ध्रुवं तत्वं कथय
राजेंद्र तत्करिष्यामि नान्यथा शोभन उ० मयैतद्धि हितं विप्र अश्रद्धाहीनं व्रतं कृतं ते
नाहमध्रुवं मन्ये ध्रुवं भवति तच्छृणु मुचुकुंदस्य दुहिता चंद्रभागा सुशोभना तस्यै

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

कथयवृत्तांतंराजकंन्याग्रतोद्विजतच्छ्रुत्वाथद्विजवरस्तस्यैसर्वंनिवेदयत् श्रुत्वाथसा
द्विजवचोविस्मयोत्फुल्ललोचनाप्रत्यहमथवाक्यंप्रोवाचयेतत्कथ्यतेद्विज सोमशर्मोवाच
प्रत्यक्षंदृष्टिकांतस्तवहाटोमयाशुभे सेंद्रतुल्यमनाध्यक्षंदृष्टंतस्यपुरंमया अध्रुवंते
नतत्प्रोक्तंध्रुवंभवतुवत्कुरु चंद्रभागोवाच तत्त्वंमानयविप्रर्षेपतिदर्शनलालसा आत्मना
व्रतपुण्येनकरिष्यामिपुरंध्रुवं आचार्योद्विजसंतंयोगोयथाभवतितत्कुरु प्राप्यतेहिम
त्यैःकृत्वायोगंवियुक्तयोः वामदेवोऽस्तोत्सर्वंवृत्तांतंकथितंतयोः अभ्यषिंचच्चंद्रभागां
वेदमंत्रेयथोर्जितं ऋषिमंत्रप्रभावेनविष्णुवासरसेवनात् दिव्यदेहाबभौचासौ दि
व्यांगतिमवापच पत्युःसमीपमगमत्सहर्षोत्फुल्ललोचना सहर्षेशोभनातीवदृष्ट्वाकां
तांसमागतां समारूपस्वकेनामपार्श्वेतांसन्निवेशयत् साचोवाचप्रियंहर्षाच्चंद्रभागाशुभं ताम

वचः श्रणुकांतहितंवाक्यंयत्पुरापंविद्यतेप्रयि अष्टवर्षाधिकाजाताजायदाहंपितृवेश्मनि
मयाततःप्रभृतिचरितमेकादशीव्रतं यथोक्तविधिसंयुक्तंश्रद्धाप्रीतेनचेतसा तेनपुण्यप्र
भावेनभविष्यतिपुरंध्रुवंसर्वकामसमृद्धंचयावदाभूतसंप्लवं एवंसान्रपशार्दूलरमते
पतिनासह दिव्यभोगान्सुरापरूपादिव्याभरणभूषिता शोभमानोतयासार्द्धंरमतेदि
व्यविग्रहः रमाव्रतप्रभावेनमंदराचलसानुनी चिंतामणिसमाह्येषाकामधेनुसमाथ
वारमाभिधानान्रपतेतवाग्रेकथितामया ॥२५॥३० कार्तिकेशुक्लपक्षेयानाम्नाहरिप्रबोधि
नी तस्याःमाहात्म्यमनघश्रुणुकर्त्तव्ययान्रप मयातवाग्रेकथितंमाहात्म्यंपापनाशनं एका
दशीव्रतानांचपक्षयोरुभयोरपि यथाशुक्लातथाकृष्णाविभेदेनैवकारयेत् सेवीतकाद
शीन्राणांभुक्तिमुक्तिप्रदायनी धेनुःश्वेतातथाकृष्णाउभयोःसदृशंपयः तथैवतुल

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

फलं दंप्य तमेकादशीद्भवं एकादशीव्रतानां यो माहात्म्यं शृणुते नरः सर्वपापविनिर्मुक्तो
विष्णुलोके महीयते ५२ इति ब्रह्मवैवर्त्ते पुराणे कार्त्तिकदरश्वेरमासमाहात्म्ये ब्रह्मोवाच
प्रबोधिन्यास्तु माहात्म्यं पापघ्नं पुण्यवर्द्धनं मुक्तिदं सत्त्वबुद्धीनां शृणुष्व सुरसत्तम ताव
ऊर्जन्ति विप्रेन्द्र गंगा भागीरथी क्षितौ यावन्नायाति पापघ्नी कार्त्तिके हरिबोधिनी तावद्गु ह्र ५
र्जन्ति तीर्थानि समुद्राश्च सरांसि च यावत्प्रबोधिनी विप्र नायाति कार्त्तिके तिथौ अश्व
मेधसहस्राणि राजसूयशतानि च एकेनैवोपवासेन प्रबोधिन्यां लभेन्नरः दुर्लभं चै
व दुःप्राप्यं त्रैलोक्ये सचराचरे तथापि प्रार्थितं विप्र ददाति हरिबोधिनी मेरुमन्दरतु
ल्यानि पापान्यर्जितान्यपि एकेनैवोपवासेन दहते हरिबोधिनी पूर्वजन्मसहस्रेषु राम
पापं च यदुपार्जितं जागरेण प्रबोधिन्या विलयं याति नारद उपवासं प्रबोधिन्यां विधिव ५८

कुरुते तु यः यथोक्तं कुरुते यं सम्यग्विधिवत्सुकृती नरः ॥ स्वल्पं च बहुधा प्राप्नोति मेरुतुल्यं लभे
त्फलं विधाहीने व्रतभ्रष्टे नास्तिके हेतुके शठे एतेषां वर्त्तते नैव धर्मे वेदशास्त्रदूषके शु
स्मिभिः सह विप्रेन्द्र यो हंकारेण वर्त्तते प्रज्ञाकलत्रं वित्तं च सुहृदं तं तस्य नश्यति आचा
रभ्रष्टदेहानां ब्रह्मलोकगामिनां तथा दुर्जनैः सेव्यमानानां धर्मस्तेषु पराङ्मुखा पतितैः
सह संगं च ग्राम नं वड हे तथा ये कुर्वन्ति मुनिश्रेष्ठ ते गच्छन्ति यमालयं ये ध्यायन्ति स्मरन्ति चि
न्ते ये कुर्वन्ति प्रबोधिनीं तेषां विलीयते पापं पूर्वजन्मशतोद्भवं विमुक्तो नरको त्या पा
त्कर्त्ता विष्णोः प्रजागरं सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति दत्त्वा तु जागर
विष्णोः हतपापो भवेन्नरः दुःप्राप्यं मानुषं जन्म तत्रापि हरिबोधिनी स्नात्वा सर्वेषु तीर्थे
षु दत्त्वा गां काञ्चनैः सह न तत्फलमवाप्नोति यत्प्राप्य हरिजागरे यथाधूर्वन्स्नातोऽस्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

धनधान्योपचयाध्रुवः इतिज्ञात्वामुनिश्रेष्ठकर्त्तव्यंवैष्णवंव्रतं सर्वंदत्तंपरित्यज्यतुष्ट्यर्थे
चक्रपाणिनः उपोष्यैकादशीसम्यक्कार्तिकेहरिबोधिनी किंतस्यबहुभिः कृत्यैः
परलोकप्रदैर्मुने उपोषितायेयैनैवकार्तिकेहरिबोधिनी कर्मणामनसावाचाअ
द्धन्नपंचकारयेत् समन्यामिचयोगिचसततपस्यीतितेंद्रियः स्वर्गमोक्षौचतस्याग्रे
दत्तायेनप्रबोधिनी कर्मणामनसावाचापापंचयदुपार्जितं प्रक्षालयतिगोविंदः प्रबो
धिन्यास्तुजागरे स्नानंदानंजपंहोमंसमुद्दिश्यजनार्दनं यत्क्रियतेतुप्रबोधिन्यांतदक्षयं
येर्च्चयंतिनरास्तस्यांमनुष्यादेवचमाधवं महापापविनिर्मुक्तामोक्षंयांतिहरिप्रियाः
प्रबोधवासरेविष्णोर्विधिवत्समुपोषितः कृतज्ञानेनदेवेशपरितुष्टोजनार्दनः एम
कर्त्तव्येषाप्रयत्नेननराकाङ्क्षिमयात्रिभिः कार्तिकेद्वादशीपुत्रनराणांवरदासदा

बाल्येपियोनरःकुर्यात्सर्वपापैःप्रमुच्यतेसप्तजन्मकृतंपापंसंस्कार्यंमुनिसत्तम स्वल्पंवा
यदिवाभूरिप्रदहेद्धरिबोधिनी तुलापुरुषदानेभ्योयत्फलंपरिकीर्तितं चंद्रसूर्योपरा
गेचयत्फलंलभतेपुमान् नियमेनकथाविष्णोःयेश्रृण्वंतिस्वभावतः श्लोकार्द्धंश्लोकपा
दंवाकार्तिकेगोशतंफलं सर्वान्धर्मान्परित्यज्यकार्तिकेतुहरिप्रियः शास्त्रावतरणं
पुराणंश्रोतव्यंफलमाक्षिभिः श्रेयसालोभबुध्यावायःकरोतिहरेः कथाकार्तिकेमुनिशा
र्दूलकुलानांतारयेच्छतं प्रबोधवासरेविप्रयःकरोतिहरेःकथां सप्तद्वीपवतीदानंफलं
प्राप्नोतिमानवः गीताशास्त्रविनोदेनकार्तिकंयोनयेत्पुमान् नतस्यपुनरावृत्तिर्ब्रह्मलो
केवसेत्पुमान् गीतनृत्यंचवाद्यंचधूपदीपंचचंदनं यःकरोतिसपुराणात्मात्रैलोक्येसचा
चरे कार्तिकेशुक्लपक्षेतुएकादश्यांसुशोभनं मंत्रेणानेनगोविंदमर्चितोद्यापयेत्ततः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविंद त्यज निद्रां जगत्पते त्वयि सुप्ते जगत्सुप्तं उत्थिते चोत्थितं जगत् ब्रह्मेंद्र
रुद्राग्निकुबेरसूर्यसोमादिवंदितपादपद्म बुध्यस्व देवेश जगन्निवास मंत्रप्रभावेन सुखेन
देव गतामेघा वियच्चैव निर्मलं निर्मलाद्दिशः शारदानि च पुष्पाणि गृहाण मम केशव
व उत्थितं चैव देवदेव देवेश फजयेद्व्रतं फवेकं रात्रौ जागरणं कुर्याद्धामये स्वेदनो परि य
ध्रतां चैव विप्रे ऊराधाप्राप्या हरिं परं फर्वे जन्मन्यभूद्देश्या पांचालेषु मनोहरा हरेरा
यतनं तत्र हरजं प्राचीनवर्हिषा कदाचित्कार्त्तिके मासि प्रबोधिन्या प्रजागरे नेनन्ने
सविशेषं सापश्यंति प्रतिमां हरेः दृष्ट्वा प्रोत्साद्दुवचित्ताचित्ते तदपि चिंतयत् अपं नारा
यणः साक्षाद्दृष्टो नाद्भुतदर्शनः मया सह वनं नेतं कथं संभाव्यते त्विदं इत्थं मनोरथं बा
लाकुर्वति नित्यमुत्सुकं ततः प्रभाते तत्तुल्यं सागरस्य समर्पयत् तत्र कतिपये वर्षे राम

६१

सा त्यक्तकलेवरं पापं हित्वा गता स्वर्गं तत्र देवांगनाभवत् तमेव मूर्त्तिं ध्यायंति चंद्रार्को
त्तिवैरायस्तरा नपतिं कामयेत्कश्चिद्द्वसव पैखिनाभवत् दृष्ट्वा कोऽदार्य मादिदेश पद्मस
राणसुरयोषिता तदासा ह्यवशमानो हि गेहे जाता चराधिका प्रबोधिन्यास्तु माहात्म्याद्धर
स्तोरे मेत पासह यदा सा ह्यवशमानोहि गेहे जातं फलं सर्वदानेषु सर्वतीर्थेषु यत्फलं त
त्फलं कोटिगुणितं प्रबोधिन्या प्रजागरात् विहाय सर्वपुराणानि मुनिपुंगव केशवं
योर्च्चयेत्परया भक्त्या कार्त्तिके स नरोत्तमः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्त्तव्या बोधिनी नरैः
क्रूरैः संतो वराणार्थ्या यमुक्तिमुक्तिप्रसिद्धय एकादशीयदा विद्धा दशम्यां च तदा जनैः
द्वादशीमुपोष्या वै पारणां तु जयादिने अनेन विधिना कुर्यात्या वर्षं संप्राप्यते स
फलां तु ततो चाष्ट कुर्यादुद्यापनं बुधः आदौ प्रभ्येत या चांते व्रतस्योद्यापनं चरेत् उद्या

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पनं न कुर्याद्यः कुतो धर्मश्च जायते तस्मादुद्यापनं कुर्याद्यथाविभवशक्तितः क्रियते शुक्लपक्षे च
मार्गशीर्षे हरिप्रिये द्वादशब्राह्मणांश्चैव मंत्रयेद्विधिकोविदान् त्रयोदशं सपत्नीकमाचार्यं
विधिकोविदं यजमानः शुचिः स्नात्वा श्रद्धायुक्तो जितेंद्रियः पादशौचाद्यर्घ्यवस्त्राद्यैराचा
र्यादीन् प्रतोष्य च पत्र आचार्यस्तु ततः कुर्यान्मंडलं पंचवर्णकं सर्वतोभद्रसंज्ञं च तन्मध्ये
कलशं न्यसेत् जलपूर्णं सवस्त्रं च पंचरत्नसमन्वितं पंचपल्लवसंयुक्तं कर्पूरागरुवासितं
वेष्टितं पुष्पमालाभिस्ताम्रपात्रेण संयुतं तस्योपरि न्यसेद्देवं लक्ष्मीनारायणं प्रभुं सौव
र्णीं प्रतिमां कुर्यात् यथाशक्ति प्रमाणतः वाहनायुधसंयुक्तां वित्तशाठ्यं विवर्जयेत् ततो
मंडलादिभागे दिक्पालान् प्रपूजयेत् पयस्विनीं सवत्सां च गां दद्यात् वृषभं शुभं त्रयोदशे
भ्यो विप्रेभ्यो त्रयोदशपदानि च आचार्यं तु सपत्नीकं विशेषेण प्रपूजयेत् ततः पंचविंशति राम
६२

कुंभांश्च सोदकान्वस्त्रवेष्टितान् ब्राह्मणेभ्यो समानो दद्याद्दानं शय्यादिकं तथा पारणां च ततो विप्रान्
महादानैः प्रश्नांश्चैव समापयेत् कुर्याद्बंधुभिर्मिष्टभोजनं विघ्नशान्तिर्दिनास्मिन्द्वरतं
चैकादशीव्रतं स्वशक्त्या सर्वकर्माणि कुर्यादुद्यापनादिकं एतत्ते सर्वमाख्यातमंख
ड्वैकादशीव्रतं व्रतं दत्त्वा विधानेन रात्रौ जागरणं चरेत् जागरे चादरे विष्णोः पूज
ने च द्विजोत्तम उपवासादिकं सर्वं मंगाहानं भवे ध्रुवं गीतं वाद्यं च नर्त्तनं च पुराणपठ
नं तथा धूपदीपं च नैवेद्यं पुष्पगंधानुलेपनं फलार्पणादिश्रद्धा च दानमिंद्रियसंयमः
सत्यास्थितिर्विनिद्रत्वं मारकादिविवर्ज्जनं नाराजनं नमस्कारमतिदर्शनं चेतसा या
मे यामे महापूजां कुर्याज्जागरणे हरेः द्वित्राणाभिसमायुक्तं द्विजादीनां च पूजनं षडंश
तगुणासंयुक्तमेकादश्यां तु जागरे यः करोति नरो भक्त्या न पुनर्जायते भुवि अश्वमे
धसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च पुण्यं कोटिगुणितं प्रोक्तमेकादश्यां तु जागरे एकादशी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

व्रतमिदं कथितं मया ते कप्रदं सकलकल्मषनाशनं च । विष्णोः प्रियं स्वविधि युक्तवतां तु
मेति हास र रत्वे व पन्चरवेगोलप तेसमुक्तं ॥ ७५ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे एकादशीमाहात्म्ये च
६२ त्रिंशोध्यायः श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम श्रीराम

राम

६२

Indira Gandhi National Centre for the Arts